

18697

T.C.

YILDIZ UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ
(1946-1950)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

(YÖKSEK LİSANS TEZİ)
OĞUZ ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. TOKTAMİŞ ATEŞ

İSTANBUL-1991

T.C.

Yıldız Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi

Anabilim Dalı

Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçiş
(1946-1950)

(Yüksek Lisans Tezi)

OĞUZ ŞAHİN

Tez Danışmanı

PROF. DR. TOKTAMIŞ ATEŞ

İSTANBUL-1991

İlişik olarak sunduğum "Türkiye'de Çok Partili Yaşama Geçiş (1946-1950)" adlı tezin kendi tarafımdan uygun görülmeyecek herhangi bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilmiş olanlardan oluştuğunu belirtir, bunu bütün şerefimle onaylarım.

Oğuz Şahin

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	3
2. A. SİYASAL PARTİ SİSTEMLERİ	4
A-I. TEKPARTİ VE ÇEŞİTLERİ	4
A-II. HEGEMONYA PARTİSİ	5
A-III. EGEMEN PARTİ	5
A-IV. İKİ PARTİ SİSTEMİ	6
A-V. İLİMLİ ÇOK PARTİ SİSTEMİ	6
A-VI. AŞIRI ÇOK PARTİ SİSTEMİ	7
A-VII. ATOMLAŞMIŞ PARTİ SİSTEMİ	8
3. B. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ	9
B-I. ATATÜRK DEVRİMLERİ VE ÇOK PARTİLİ YAŞAM	10
B-II. DIŞ POLİTİKİNİ ETKİSİ	13
B-III. EKONOMİK DEĞİŞMELER VE TOPLUMSAL BUNALIM	15
B-IV. C.H.P. İÇİNDE MUHALEFET	18
B-V. C.H.P. DIŞINDA MUHALEFET	20
B-VI. TOPRAK KANUNUNA MUHALEFET	21
B-VII. DÖRTLÜ TAKRİR	26
4. C. D.P.'NİN TOPLUMSAL TABANI	31
C-I. BATILILASMA YA TEPKİ	35
C-II. C.H.P.'YE MUHALEFET OLARAK D.P.	36
C-III. D.P.'NİN SİYASAL KONUMU	37
C-IV. TÖCCAR DESTEĞİ	39

5. D. YENİ PARTİLERİN KURULUŞU	42
D-I. DEMOKRAT PARTİ	42
D-I.a) D.P.'nin Doğuş Nedenleri	43
D-I.b) D.P.'nin Kuruluşu	45
D-I.c) D.P.'nin Tüzüğü ve Programı	50
D-I.d) D.P.'nin Başarısının Nedenleri	52
D-II. MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ VE DİĞERLERİ	54
6. E. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞTE SİYASAL VE TOPLUMSAL MÜCADELE	56
E-I. PARLAMENTO DIŞI MÜCADELE	56
E-I.a) D.P.'nin İlk Hamleleri	56
E-I.b) Muhalefet Karşısında C.H.P.	59
E-I.c) C.H.P. Olağanüstü Kurultayı	60
E-I.d) D.P.'yi Tutan Basına İktidarın Tepkisi	62
E-I.e) D.P.'nin İktisadi Eleştirileri	64
E-I.f) 1946 Seçimleri	65
E-II. PARLAMENTO İÇİ MÜCADELE	69
E-II.a) D.P.'lilerin Meclis Boykotları ve Sonuçları	69
E-II.b) D.P.'nin Birinci Büyük Kongresi	70
E-II.c) İktidarın Kongreye Tepkisi	73
E-II.d) Peker Hükümeti ve D.P. Mücadelesi	74

E-II.e) 12 Temmuz Beyannamesi	79
E-II.f) D.P.'den Kopmalar ve Millet Partisi	82
E-II.g) Hasan Saka Hükümeti ve D.P. Mücadelesi	85
E-II.h) Semsettin Günaltay Hükümeti ve D.P. Mücadelesi	87
E-II.ı) II. Büyük Kongre	88
E-II.j) Yeni Seçim Kanunu	90
E-II.k) 1950 Seçim Kampanyası	91

7. SONUÇ

8. KAYNAKÇA

GİRİS

Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşu siyasal ve toplumsal bir devrimle gerçekleştirilmiştir. Bu devrim anlayışını koruyan ve kurulan yeni devleti daha çağdaş düzeye getirmeye çalışan kadro, kurdukları yeni devletin idari yapısını da gerçekten kısa zaman savılması gereken bir süre içinde, yeni devrimler ve dönüşümlerle oluşturdular. Üstelik Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerinde o kadar etkili oldular ki, zaman geçtikçe değişmesi gereken ekonomik ve siyasal yapı ile ilgili kararları toplum kendi dinamikleri ile harekete geçerek almaya başladı.x

1946-1950 arasında ülkemizde gelişen politik ve toplumsal olaylar, aslında yüzyıllardır halkın sindirilmişliğinin, yine kendini yönetenler tarafından, dışa vurmalarına izin verilmesinden kaynaklanmaktadır. Türk toplumu bu dönemde gerçek anlamda, yöneten- yönetilen ilişkisinde kendisine seçenekler içerisinde de olsa seçme olanağını kazanmıştır. Üstelik Türk toplumunun iç siyasetiyle ilgili tarihine ve kendisine dinsel ekonomik ve coğrafi açıdan benzeyen diğer ülkelere bakıldığında, 1945 sonlarında sözü edilmeye başlanan çoğulcu siyasal sisteme geçişin ustaca gerçekleştirildiği söylenebilir. En önemlisi Türk toplumunun yönetenler tarafından kendine sağlanan bu yeni hakka verenlerden daha çok sahip çıkması ve geçiş döneminden sonuna kadar kullanmasıdır.

Türkiye'de çok partili yaşama geçiş bir demokrasi anlayışının ürünüdür. Geçiş döneminde bir takım karşı çıkmalara rağmen bu demokrasi anlayışı zorlayıcı etkisini göstermiştir. Zorlayıcılığın kaynağı da o güne kadar Türk toplumunda çoğulcu demokrasiyi gerçekleştirebilecek alt yapının oluşmasından çıkmaktadır. Bu alt yapı Atatürk devrimlerinin Türk toplumuna kazandırdığı çağdaş düşünce anlayışıdır. Demokrasi anlayışı ise Atatürk devrimlerinin çekirdeğini oluşturmaktadır.

A. SİYASAL PARTİ SİSTEMLERİ(1)

Siyasal parti sistemleri genellikle parti sayılarına göre sınıflandırılarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte partilerin nitelikleri, içinde yaşadıkları toplum ve partilerin kendi aralarındaki ilişkilere göre de adlandırılabilirler.

Siyasal parti sistemlerini en ayrıntılı olarak açıklayan bili adamı G.Sortori'dir. G. Sortori genellikle yedili bir ayırım yapar.

1. Tek Parti

- a) Totaliter
- b) Otoriter
- c) Pragmatik

2. Hegemonya Partisi

3. Egemen Partisi

4. İki Partili Sistem

5. İlimlı Çok Partili Sistem

6. Asırı Çok Partili Sistem

7. Atomlaşmış Parti Sistemi

A-1. TEK PARTİ VE ÇEŞİTLERİ

Tek Partili sistemlerde partiler arası siyasal rekabet söz konusu değildir. Aynı durum hegemonya partilerinde de geçerlidir. Ancak tek partili sistemin kendi içinde de bir takım farklılıklar vardır. Bu derin farklılıklar tek partili sistemi türlere ayırmaktadır.

---

(1) Ahmet N. YÜCEKÖK, Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi), A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 565, Ankara, 1987. sf. 92-96

- a) Totaliter tek parti
- b) Otoriter tek parti
- c) Pragmatik tek parti

Bu sınıflandırmaya göre zorlayıcı bir ideolojiye sahip ve kendisinden başka hiç bir siyasi fikre yer vermeyen bütüncü bir sistem, Perestroyka öncesindeki Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası'nda olduğu gibi Totaliter; toplumun tümünü kavrayan bir ideolojiyi geliştirmeksizin katı, tepeden inme bir yönetim uygulayan tek parti sistemini kabul etmiş ülkeler, İspanya, Portekiz gibi Otoriter; belirli bir doktrine dayanmaksızın, günün koşullarına göre etkinlik uygulayan tek parti sistemini geliştiren ülkeler, 1946 öncesinde Türkiye'de olduğu gibi pragmatik bir tek parti sistemi uyguluyor sayılırlar.

A-II. HEGEMONYA PARTİSİ

Hegemonya partisi, birden fazla parti bulunduğu halde seklen ve de fiilen bir tanesinin dışında iktidarın kesinlikle verilmediği bir sistemdir. İktidarın eldeçistirmesi söz konusu değildir. Diğer partiler kamuoyunun dışında, siyasal kanalların açılmasında rejime yardımcı olmaktadır ama hegemonya partisinin üstünlüğü de tartışma ve rekabet dışı sayılmaktadır. Geçmişteki Doğu Almanya, Polonya ve Çin Halk Cumhuriyeti bu tür bir hegemonya sistemine sahiptir ve üstünlük zorunlu olarak bu ülkelerin Komünist Partisidedir.

A-III. EGEMEN PARTİ

Bu sistemde de birden fazla siyasal parti bulunur ve her siyasal parti iktidar için serbestce rekabet edebilir. Ama toplum yapısı ve bu yapıdan kaynaklanan siyasal tercih zaman zaman tek partinin demokratik olarak uzun süreli iktidar dönemlerini gerçekleştirir. Bu durumda çok partili bir siyasal ortamda sürekli tek parti egemenliği olduğu için fiili bir tek parti düzeni oluşmuş olur. Egemen parti sistemi, Birleşik Amerika'da olduğu gibi

iki partili bir sistemde de ortaya çıkabilir. Hindistan'daki Kongre partisinin olduğu gibi çok partili bir sistemde de gerçekleşebilir.

A-IV. İKİ PARTİ SİSTEMİ

Bu sistemde oyların çoğunluğu genellikle iki büyük parti tarafından bölüşülür. Başka siyasal partilerin olduğu düşünülse bile, onlar siyasal kazanç olarak sembolik olmaktan öte başarı sağlayamamışlardır. İki parti arasında çok köklü dünya görüşü farklılıkları yoktur. Toplumun tüm kesimlerine hitap ederler. Bu nedenle de iktidar yarışını başka partileri devreye sokmadan uzun süre kendi aralarında sürdürebilirler. ABD, İngiltere, Yeni Zelanda, Kanada ve Avustralya parti sistemlerinde olduğu gibi.

A-V. İLİMLİ ÇOK PARTİLİ SİSTEM(2)

M. Duvarger'ye göre iki partiden fazla partiye sahip tüm sistemler, çok partili kategoriye alınmalıdır. G. Sortori'ye göre ise 3-5 siyasal partiyi bünyesinde barındıran sistem genellikle kutuplaşmış ve merkeze yaklaşık bir yapı taşımaktadır. Bu çeşit bir parti sistemi aynı zamanda ılımlı çok partililik karakteri oluşturur. Buna karşılık altıyı aşan sistemde bir yandan ikili kutuplaşma ortaya çıkmakta, ayrıca siyasal güçlerde merkeze yaklaşan bir nitelik yerine merkezden kaçan eğilim göze çarpmaktadır.

İlımlı çok partili sistemde önemli olan özellik, toplumsal güçler arasındaki kutuplaşmanın hükümet-muhalefet mihverleri etrafında dönmesidir. Dolayısıyla bu yorum açısından bakılınca, ılımlı ile aşırı çok partili sistemi ayıran başlıca özellik, ik-

---

(2) Çok partili sistemler ve Atomlaşmış Parti Sistemi ile ilgili açıklamalar için N. Abadan UNAT, Siyaset Sosyolojisi ve Siyasal Davranış.

tidarı elinde bulunduran partiye karşı beliren muhelifetin tek yada ayrı ayrı uçlarda bulunan ve birbirine karşıt bulunan iki kutup etrafında toplanması; başka bir deyişle merkezi temsil eden iktidar toplumsal güçlerin her çeşit direnme ve yerme kutupları etrafında yer almalarıdır. İlimli çok partili sistemde rekabet iki kutup etrafında oluşmaktadır. Federal Almanya ve Belçika üç parti, İsveç ise dört parti ile bu sisteme örnektir.

A-VI. ASIRI ÇOK PARTİLİ SİSTEM

Bu sistemin baslıca yedi niteliği vardır.

a) Siyasal hayatta rol oynayan partilerin sayısı beş sayısını asmaktadır.

b) Asırı çok partili sistemde ikiden fazla kutup vardır. Sağ, Merkez ve Sol.

Eğer muhalefet tek yanlı ise, yani sayısına bakılmaksızın partilerin tümü bir tarafta bulunuyorsa sistem kutuplara dayanmaktadır. Buna karşılık muhalefette bulunan partiler birleşmiyorsa, yani merkezin iki yanında bulunuyorsa üçlü bir sema kurulmaktadır. Muhalefetler birbirleriyle mücadele etmekte dolayısıyla sistem çok kutuplu bir hale gelmektedir.

c) Asırı plüralizmin diğer belirgin niteliği "anti-sistem" tipi muhalefet partilerini kuvvetlendirmesidir. Bazı ülkelerde bu eğilim sağa, sola ya da esit olarak yönelmektedir. Bu çeşit bir sistemde halkın uyum derecesi düşük, siyasi sistemin mesruluğu fazlasıyla tartışma konusu haline getirilmektedir. Bu tür sistemlerde en karlı çıkan partiler belirli bir süre aşırılığın korkusunu istismar ettikleri için merkez partiler olmaktadır.

d) Yine asırı çok partili sistemde, uzun bir süre boyunca merkez kaç güçler kuvvetlenmektedir. Bu kuvvetlenme belirli bir

sürec sonunda sistemi parçalayabilir. 4. Fransa Cumhuriyeti'nde olduğu gibi.

e) Aşırı çok partili sistemde aynı zamanda sistem yoğun ölçüde ideolojik kimliğe bürünmektedir. Çok sayıda siyasal parti barındıran bir sistem zorunlu olarak, ideolojik ölçülere hasvetmak zorundadır. Böyle bir parti sınırlı sayıdaki taraftarlarını ancak belirli bir doktrin ve istikbal projeksiyonları ile ayakta tutabilir. Böyle bir sistemde pragmatik bir siyasî yaklaşım, siyasî partileri sönmeye mahkum edebilir.

f) Aşırı çok partili sistemin belirgin özelliklerinden biri de, "sorumsuz" parti tipinin türemesidir. Bu çeşit bir sistemde bir kısım partilerin iktidara gelme olasılığı hiç yoktur. Dolayısıyla sistemde kısmen yarı sorumlu kısmen de sorumsuz muhalefet yer almaktadır. İktidara yakın sayan partiler daha çok "yarı sorumlu", iktidara gelme olasılığından yoksun olanlar ise "sorumsuz" muhalefet rolünü benimsemeyi tercih etmektedirler. Başka bir deyimle sistemin dış çevresinde bulunurlar. Yarı sorumlu, sisteme karşı cephe alanlar ise, sorumsuzluğu tercih etmektedirler.

g) Aşırı çok partili sistemin son niteliği "meşru olmayan rekabet"tir. Partiler bu sistemde gerçekleştiremeyecekleri vaatler, duygu istismarı, demagoji gibi usüllerle demokratik oyunun tüm kurallarını bertaraf etmektedirler.

A-VII. ATOMLAŞMIŞ PARTİ SİSTEMİ

Bu kavram, aslında sayısı fazla da olsa, henüz billurlaşmamış, yönleri belirmiş siyasal partilere sahip bulunmayan, buna karşılık kamu hayatında yoğun siyasî kıpırdanmalara sahne olan ülkeler için kullanılmaktadır. Özellikle yeni bağımsızlığa kavuktuktan sonra çok değişik ve çeşitli sosyal gurupların örgütlenme ve çalıştıkları Afrika ve Asya ülkeleri için kullanılmaktadır. İkinci aşama olarak aşırı plüralizme geçen bu tip toplumlar, güçlü toplumsal kurumların yokluğu halinde, süratle tek partili top-

lumlara dönebilirler.

B- TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ YASAMA GECİSİ

Toplumlarda beliren siyasal gelişmeler o toplumun sosyal ve ekonomik etkenlerine bağlıdır. Türk toplumundaki siyasal gelişmeler de Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bir dizi devrimler sonucunda ortaya çıkmış ve bunun devamı olarak da sosyal ve ekonomik yapının etkisi ile birlikte artık çok partili yaşama geçişin zamanı gelmiştir.

Çok partili döneme geçmeden önceki tek partili Cumhuriyet dönemimiz siyaset açısından koyu bir kapalılık devri ile ortaya çıkar. Bu dönemdeki Cumhurbaşkanlarının tarihsel kişilikleri ve karizmaları, muhalefetsiz siyaset, tek parti hegemonyası ve Cumhuriyeti kurmuş asker-sivil bürokratların sınırsız iktidarlara, toplumun olduğu kadar parlamentoyu da bağımlılık altında tutmaktaydı. Siyaset, devletin resmi kimliğine bürünmüştü. Ancak dış dünyadaki gelişmeler ve devletin girişimci yaratma çabaları Türk toplumunda, sivil-asker bürokratların çatışmasız ve uyumlu siyasal ortamları karşısında yeni bir toplumsal elit olarak ortaya çıktı. İçte ve dıştaki sosyo-ekonomik gelişmeler bu yeni elitin iktidara aday olmaları için her geçen gün daha uygun bir ortam hazırlamaktaydı. Bu gelişme sonucu, yorgun ve yıpranmış bürokratlar, yönetimi bu atılğan ve sabırsız yeni elite devrederken, muhalefetsiz Cumhuriyet döneminin etkisi ile çektiği çileyi kimse-lere anlatamamış, geniş kitlelerin omuzlarında cığ gibi büyüyen bir iktidar ortaya çıktı.(1)

1945 yılı sonundaki siyasal gelişmeler Türkiye'yi yep yeni bir demokratik yapılanma içine soktu ve Türk halkı bu yeni siyasal yapılanmaya, sanki çoktan beridir yaşıyormuşçasına hızlı

---

(1) Ahmet N. YÜCEKÖK, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul-1984, sf. 102-103.

bir biçimde uyum gösterdi. Herkes şu yada bu şekilde siyasal gelişmelerle ilgileniyordu. Ancak "siyaset" in ne olduğunu bilen insanların sayısı azdı. Ne tür düşüncelerin siyaset sayılacağı ve ne tür düşüncelerin siyaset sayılmayacağı konusunda bilir kişiler arasında bile ortak bir görüş elde edilmeyebiliyordu.(2)

Böyle bir ortam içinde Türkiye Cumhuriyeti çok partili demokratik sisteme geçme kararı alarak halkı aktif politika yapmaya yöneltti. Çok partili demokratik sisteme geçilmesinin nedenellik ilişkileri içinde çeşitli etkenler vardır.

B-I. ATATÜRK DEVRİMLERİ VE ÇOK PARTİLİ YAŞAM

Çok partili yaşama geçişi Atatürk devrimlerinin bir uzantısı olarak algılamak gerekir. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli olarak vurgulanan unsur demokratik-laik cumhuriyet anlayışıdır. Zaten bu iki kavram birbirini tamamlamaktadır. Demokratik laik olma unsuru egemenliğin devlet yönetiminde tanrısalıktan (Osmanlı devletinin teokratik bir devlet olduğu anılınca) alınıp, ulusa devredilmiştir. Üstelik hiç bir kayıt ve koşul getirmeksizin. Türk yönetim sistemine göre halk, T.B.M.M.'de kendisinin temsil edecek milletvekillerini yine kendi oylarıyla kendisi saptar. Bu seçimlerin sonunda meclise girebilen milletvekillerinin de halkın siyasal renkliliğini oranlı olarak yansıtmaları gerekir. Siyasal renkliliğin mecliste tam anlamıyla yansıtılması için örgütlü bir şekilde kurumsallaşması, yani siyasal partiler çatısı altında milletvekillerinin örgütlenmesi gereklidir.

Cumhuriyetin ilanı başlı başına siyasal bir devrimdir. Atatürk siyasal alanda gerçekleştirdiği bu siyasal devrimden sonra 1924 yılında sosyal devrim çalışmalarına başlamıştır. Din ile

---

(2) Mahmut GÖLOĞLU, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf.36-37-38.

askerlik islerinin politikadan ayrılmasını, halifeliğin kaldırılmasını, Cumhuriyet Anayasasının kabulünü sağlamış ve sonradan çıktığı yurt gezisinde Dumlupınar'da yaptığı konuşmada:

"Ulusumuz burada kuladığımız Büyük Zafer'den daha önemli zaferler peşindedir. O zaferin elde edilmesi, ulusumuzun ekonomik alandaki başarıları ile mümkün olacaktır. Biliyorsunuz ki, ekonomik bakımdan zayıf bir ulus, fakirlik ve yoksulluktan kurtulamaz. Güçlü bir uygarlığa, rahatlığa ve mutluluğa kavuşamaz. Sosyal ve siyasal felaketlerden yakasını kurtaramaz."

demmişti.

O sırada ülkede ekonomik bunalım yaşanıyordu ve toplumdaki sızlanmaları mecliste muhalefet olarak dile getirerek iktidarı eleştirecek bir muhalefet partisi yoktu. Meclisteki tek parti Halk Partisi idi.

Toplumdaki bu rahatsızlık devrimlerin yarattığı tepkilerle de birlesince, 1924 yılı sonunda Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası ortaya çıktı. Fakat bu yenilik, Cumhuriyet Dönemine çok partili yaşamı, yani demokrasiyi getirmeye yetmedi. Çünkü iktidar partisi çok güçlü idi ve rakip tanıyacak kadar henüz olgunlaşmamıştı. Eleştiriye de alışkın değildi.

Seyh Sait Ayaklanması'nın bastırılması ile doğan şiddet politikası taraftarlığı, Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ömrünü çok kısaltmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi yazarları da muhalefet partisinin, hükümet darbesi yapabilmek için gericiliğe ve kaçakçılığa yardımcı olmakla suçlayınca, kuruluşundan altı ay kadar bir süre sonra, Takrir-i Sükun (Sessizliği, Huzuru Sağlama) Kanunu gereğince Terrakiperver Cumhuriyet Fırkası 1925'de hükümet tarafından kapatılmıştı. 1926'da da İzmir suikasti nedeniyle, başta Kazım Karabekir olmak üzere, eski Terrakiperver Cumhuriyet

Fırkası'nın başkanı ve üyeleri tutuklanmış, tam anlamıyla tek partili yönetime dönülmüştü.

1929 yılı sonunda ekonomik bunalım yüzünden doğan huzursuzluk, halkın çektiği sıkıntı ve yoksulluk çok şiddetlenmişti. Tek Partili Cumhuriyet hükümetlerinin denk bütçe, harcamalarda kısıntı, ihtiyaçlarda az ile yetinme ilkelerini değiştirmeye kim-
senin gücü yetmiyordu. Bu durum Atatürk'ün de dikkatini çekmiş ve ve Atatürk, tek partili devlet düzeni ile, yani denetimsiz ve eleştirisiz bir hükümet çalışması ile ekonomik bunalımı giderecek devrim aşamalarının yapılamayacağını anlamıştı. Bu nedenle çok partili yaşama geçmek gerekiyordu.

Atatürk bu konuyu özellikle ele almış ve dönemin Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'la değerlendirerek, 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdurmuştu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, demokrasiye geçiş amacıyla bir "güdümlü muhalefet" denemesi yapılmıştı. Ne var ki, bu deneme de başarıya ulaşamamış, geniş halk kitleleri üzerinde etki yaptığı halde bu dönemde ortaya çıkan gericilik hareketleri ve Menemen olayı nedeni ile kendi kendini kapattı. Bir önceki çok partili yaşama geçiş deneyinin acıklı sonuçlarıyla karşılaşmamak için açılması için öneride bulunduğu gibi kapatılması için de yine Atatürk emir vermisti. Bundan sonra, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu yıl hemen kapatılması ertesinde, tüm sosyal hastalıklara çare olacağına, ulusu çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracağına ve milli iradenin egemenliğini de sürdüreceğine inanılan tek partili Cumhuriyet düzeninde karar kılınmıştı.(3)

1924 Anayasası kişi hak ve özgürlüklerini en geniş anla-

---

(3) Mahmut GOLOGLU, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf.36-37-38.

mayla açıklamıştı ama devlet güçlerinin üçünü de en yüksek organ olarak tanınan Millet Meclisinde toplamıştı. Cumhuriyet rejimi kuramsal olarak kişiye bütün hak ve özgürlüklerini tanıyor, fakat onu bu temel özgürlüklerini gerçekleştirecek araçtan yoksun bırakıyordu. Bütün kuvvetlerin Meclisin elinde bulunması hükümet üzerinde herhangi bir kontrol ve denge yaratacak güçlerin bulunmaması, kişi hak ve özgürlüğüyle ilgili Anayasa hükümlerini uygulamada anlamsız kılıyordu. Bu hak ve özgürlükleri hükümet uygun görürse tanır, uygun görmezse tanımazdı. 1940'daki Serbest Fırka denemesi, özellikle ikinci Dünya Savaşı yılları uygulaması bunu göstermişti.

Cumhuriyet rejiminin bireysel özelliğini Atatürk defalarca belirtmişti. Genellikle diktatörlük, fikri olarak kabul edilmemesi, hatta tek parti idaresinin en sert şekilde yürütüldüğü zamanlarda bile Türkiye için zararlı bir sistem olduğu ileri sürülmüştü. Bu idare şekli batı diktatörlüklerine pek benzemiyordu, çünkü terör yoktu ve basına oransal olarak özgürlük tanınıyordu. Çeşitli reformlar ve yeni eğitim sistemi diktatörlüğü güçlendirmek amacıyla değil, kişiyi yönetimin keyfi kökleşmiş etkilerinden kurtarmak için uygulanmıştı.(4)

B-II. DIŞ POLİTİKANIN ETKİSİ

1938'de Atatürk'ün ölümünden sonra bürokrat zihniyetli bir gurup, iktidarı ele geçirerek memleketteki bütün faaliyetleri kontrolü altına almıştı. Bu duruma karşı 1939 Parti kurultayında açık bir hoşnutsuzluk kendini az çok göstermişti, fakat aynı yıl ikinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla, birleşik bir cephe oluşturmak amacıyla özgürlük tartışmaları askıya alınmıştı. Savaş yıllarında Türkiye önce ihtiyatlı bir tarafsızlık politikası izledi.

---

(4) Kemal H. KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1962, Sf.123,124.

Zaman zaman yalpalayan dış politikası müttefiklerin hoşnutsuzluğuna neden oldu ise de Türkiye sonuçta kesinlikle Batı tarafına kaydı. Türkiye 1944'de Mihver Devletleriyle ilişkilerini keserek, Birleşmiş Milletlere üye olabilmek için 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş açtı ve ertesi gün Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzaladı.

Savaş sonunda Türkiye'nin siyasal ve ekonomik çıkarları'nın kesinkes batının tarafında olduğu görünüyordu ve çıkarlarını gerçekleştirmenin en iyi yolu Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı. İtalya ile Almanya'da tek parti idarelerinin ortadan kalkması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişi ve Batı'ya yaklaşması, Türkiye'de de tek parti rejiminin temellerini sarstı. Bundan başka, dış ülkelerde, özellikle A.B.D.'inde esen hava, politik sistemini daha demokratik hale getirmedikçe, Türkiye'nin batıda kazanmak istediği ve ihtiyacını duyduğu manevi itibarı gerektiği derecede elde edemeyeceğini gösteriyordu.

Diğer yandan savaş yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasi, ekonomik önlemlerin ülke içinde doğurduğu hoşnutsuzluğu o derece ciddi bir durum almıştı ki, genel bir karışıklığa meydan vermemek için bir "emniyet subabı" açılması zorunluydu.

Birleşmiş Milletler Anayasasını kabul etmekle Türkiye bu anayasanın demokratik ilkelerine uygun, daha özgür bir rejime geçmeyi taahhüt ediyordu. San Fransisco'da 1945'de toplanan konferansa giden Türk delegesi basına Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin siyasi bakımdan kesinlikle modern demokrasi yolunda ilerlediğini, Türk Anayasasını en ileri ülkelerin anayasalarıyla karşılaştırabileceklerini, hatta bazılarından üstün bile olduğu belirtiyor ve savaştan sonra Türkiye'de her türlü demokratik akımların gelişmesine izin verileceğini söylüyordu. Bu bildiriden bir kaç gün sonra, 19 Mayıs 1945'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Cumhuriyet rejiminde meydana gelmiş bulunan siyasi sistemde halk hükümeti şeklinin her cephesiyle her bakımdan gelişeceğini savaşın zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça memleketin siyasal ve

kültürel hayatında demokrasi ilkelerinin gittikçe daha fazla yer tutacağını yineliyordu. Demokratik bir kurum olan TBMM en baştan beri yönetimi elinde tutmuş ve ülkeyi sürekli olarak demokrasi yolunda ilerletmiştir.(5),(6),(7)

B-III. EKONOMİK DEĞİŞİMLER VE TOPLUMSAL BUNALIM

_____Türk siyasal yaşamındaki güç dengelerini ve iktidar yapısını belirleyen sosyo-ekonomik unsurları tamamlamadan, daha doğrusu, siyasal yapıyı bu etkenlerden soyutlayarak, siyasal yaşamı inceleyebilmemiz olası değildir.

Siyasal kurumlar, toplum ilişkileri ve toplumsal koşullar içinde sürekli bir etki-tepki ilişkisidir. Bu ilişkide egemen olan unsur, toplumun tipi, ekonomik ve sosyal düzeyi, yapısı yani toplumun kendisidir. Bu nedenle toplumu ve toplumun geçirdiği ekonomik ve sosyolojik evreleri anlatarak da, çoğu kez sözünü bile etmeden, o toplumun siyasal yapısını tarif etmiş, açıklamış olabiliriz.(8)

Savaş yıllarında hızlanan "girişimci" gelişme savaştan sonra yeni bir siyasal ortamın doğmasına neden oldu. 1930'lardan beri sürdürülen güçlü bir ekonomik sınıf yaratma çabaları soruç verdikçe, gelişen bu sınıf devletçiliğin her türlü etkisinden ve sınırlamalarından bağımsız olarak hareket etme gereksinimi doğmaya başladı. Artık devlet eliyle ve desteğiyle güçlenme ve büyüme düzeyini aştığını gören bu yeni sınıf, liberal bir ekonomide her türlü engelden uzak, artık kendi girişimciliğini kendisi planla-

---

(5) Kemal H. KARPAT, a.y., İstanbul Matbaası, İstanbul, 1962. Sf. 124, 127.

(6) Cem EROĞLU, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 1990 Sf.1,2,3.

(7) Mahmut GOLOĞLU, a.y., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf.36-37-38.

(8) Ahmet N. YÜCEKÖK, a.y., Gerçek Yayınevi, İstanbul-1984, sf. 102-103.

mak ve yönetmek istiyordu. Bu alanda artık bürokrasiden komut almayacak, tersine ona komut verecekti. Bunun ise yapılması için iktidar değişimi gerekiyordu.

1948 Kasım'ında İstanbul'da toplanan İktisat Kongresi'nde devletin ekonomik öncülüğünün bittiği, artık devlete ait işlerin yalnızca eğitim, haberleşme, ve ulusal savunma gibi görevler olduğu kararlaştırılmıştı. Ekonominin ise artık özel kişilerce yürütülmesi gerektiği vurgulanıyordu.

Bürokrasi, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde "girişimci sınıf'ın nasıl geliştirileceğini kararlaştırırken 1948 İstanbul İktisat Kongresi'nde sosyal, siyasal ve ekonomik alandan tamamen hırslanmış bir sınıf olmuştu.

İktidar isteyen bu yeni girişimci sınıfa iki önemli gelişme yardımcı oldu.

Nazi Almanyası'nın savaşı kaybetmesi ve liberal demokrasilerin kazandığı yeni bir dünya düzeninde yer kapmak Türkiye için öncelikliydi.

Türkiye'nin kalkınması, savunması, dış ilişkileri hep bu oluşumun içinde yer alacaktı. Bu durum, demokrasiye yönelme konusunda Türk yönetici elite büyük dış ve iç baskılar yöneltiyordu.

İkinci gelişme ise toplumun ve ekonomide giderek ağırlık kazanan "girişimci" yeni elitin 1947'den bu yana yabancı ekonomik güçlerle de bir bütünleşmeye girmiş olmasıdır. 1947'lerden sonra giderek artan Amerikan etkisi ile Thronburg, I.C.A., I.B.R.D. raporları gibi yabancı sermaye ve özel girişime hertürlü kolaylık sağlayan politikalar Türk ekonomisine egemen olmaya başlamıştır. 1947'de Yabancı Sermaye'yi Teşvik Kanunu çıkarılmış ve 1923-50 arası devlet eliyle geliştirilen, büyütülen sanayi ticaret ve tarım burjuvazisi iktidarı devralmadan önce bir yabancı sermaye ile bütünleşme kurarak durumu büsbütün güçlendirmiştir. Sosyal yapı-

daki bu önemli değişme ve yeni talepler siyasal değişime de yol açmıştır. Bu değişim çok partili düzene geçiştir.

Böyle bir düzenin başlangıç noktası da yeni "elit" için çok elverişlidir. Bir yandan huzursuz, yoksul ve bürokratik elitin uzun süreli ceberrut yönetiminden bıkmış kitleler köylüler ve işçiler vardı, diğer yandan ise içerde ve dışarda artık hiçbir destekleri kalmamış yorulmuş ve tükenmiş bir tek parti' düzeninin asker-sivil bürokrat eliti. Türk toplumsal yaşamında yeni yerini almış olan iş erbabı, sanayici, zengin tarım işletmecisi ve liberal eğilimli aydınlardan oluşan yeni elit ise, CHP'nin geleneksel siyasal bürokratik elitinin aksine, tam bir kendine güven ve iktidar hırsı içindedirler(9)

Savaş yılları sonrası dönemde Türkiye'de hükümet tarafından sosyal ve siyasal baskı ortamı yaşanmaktaydı. Ekonomik darlık da halkın belini bükecek düzeydeydi.

Yakınmaların başında yol vergisi, toprak vergisi gelmektedir. 1940-45 yıllarının Anadolu'sunda, adeta keyfi şekilde toplanılan bu vergilerin protestosu artık bir cıglık haline gelmişti. Vergi mekanizması ona bizzat halef olanlar tarafından şöyle anlatılmaktadır: Memurlar köylünün tarlasını bulup "su kadar kilo ürünün" vergi olarak alınmasına karar vermektedirler. İstenilen miktar genellikle köylünün ve tarlanın gücünün üstündedir. Vergilerin ödenmesi için toprağın bir bölümünü ağaya satanların sayısı bir hayli çoktur. Köylü binbir güçlkle toparladığı aynı vergiyi köyünde tartıp, kasabaya bizzat taşımaktadır. Ne var ki, bu kez sorumlu memurların tartı hileleriyle karşılaşmakta, vergisini tam ödemediği, belirli bir kiloya daha gerek olduğu kendisine söylenmektedir. Bu durumda köylü ya rüşvet vermek zorunda kalmakta, ya da jandarma dayacağına razı olmaktadır.

---

(9) Ahmet N. YÜCEKÖK, Türkiye'de Parlamento'nun Evrimi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, Sf.120, 121

Bu konuda anlatılanların abartılı olduğu düşünölse bile acı bir gerçeği yansıttıkları bir gerçektir.(10)

B-IV. C.H.P. İÇİNDE MUHALEFET

Mecliste rejim içi muhalefet 1945 Mayıs ayında başlayan bütçe görüşmelerinde iyice su yüzüne çıkmıştır. Bu bütçe görüşmeleri sırasında tek partili dönemin hükümeti çok şiddetli olarak eleştiriye uğramıştır. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Baydur, Emin Sazak, gibi konuşmacılar; bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirliilerin ve memurların acıklı durumu, vurgunculuk, kara-borsa, vergi sisteminin verimsizliği ve adaletsizliği konusunda hükümeti şiddetli olarak ve alışık olmadığı bir şekilde eleştirdiler.(11)

Yapılan eleştiriler toplumsal gerçekleri yansıtan eleştirilerdi. Kamuoyunda da yönetimde kaynaklanan huzursuzluk vardı. Toplumsal ortamdaki huzursuzluk politik ortamda da çelişkiler yaratmıştı. Ülkede tek bir parti vardı. Ama bu partinin içinde iki büyük hizip vardı. İktidardaki İnönücüler Hizibi, muhalefetteki Bayarcılar Hizibi. İsmet İnönü'nün tutumunu beğenmeyenler, Celal Bayar'ın etrafında toplanıyorlardı.(12)

1945 Bütçe görüşmeleri bir hafta sürdü. Meclis Başkanı Semsettin Günaltay görüşmelerin bittiğini, oylamaya geçileceğini söyleyince, Refik Koraltan, amacının bütçe aleyhine konuşmak olduğunu fakat bütceyi eleştirenlerin konuyu iyi ele aldıkların

---

(10) İsmail CEM, Türkiye'de Gerikalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, Sf.377, 378.

(11) Cem EROĞLU, a.y., İmge Kitapevi, Ankara, 1990 Sf.9.

(12) Mahmut GOLOĞLU, a.y., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf.32,33.

icin ve gercekleri acikladiklari icin konusmadigini, fakat hangi bakanlar kurulunun bu durumdaki butceyi ustlenecegini sordu. Konya milletvekili "böyle birsey yok" diye itiraz edince Refik Koraltan, buna karari Yüksek Kamutay'in verecegini söyleyerek hükümete güvensizligini ifade etti.

Oylamaya 373 milletvekili katildi. 368 kabul oyuna karşılık 5 aleyhte oy kullanildi. Aleyhte oy kullananlar; İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'tı.

Oylamadan sonra kürsüye çıkan Başbakan Şükrü Saracoğlu eleştirilere cevap verdikten sonra Manisa Milletvekili Hikmet Baydur ile tartışarak "Bu memlekette yıllardan beri yerleşmiş bir gelenek vardır. Bütçe kanununun meclis tarafından kabul edilmesi Hükümet'e güven anlamını da taşır. Bu nedenle bütçeye verilen oyların, beş oy dışında, hepsinin lehte olmasını ben Hükümete güven saymaktayım." diye konuşur. Fakat Hikmet Baydur: "Bütçe oylaması zorunlu bir formalitedir, hep birlikte oy vermek zorundayız, yoksa işler durur." diye karşı çıkar. Bunun üzerine Şükrü Saracoğlu: "Ben de arkadaşlarımdan rica ederim Hükümete olan güvenlerini oylarıyla bir kez daha gösterebilirler" diye konuşur. Bu istek üzerine aleyhteki oyların sayısı 5'den 7'ye çıktı. Aleyhteki oylar Manisa Milletvekili Hikmet Baydur ile Recep Peker'e aitti. Recep Peker Hükümette esaslı değişiklikler yapılmasını istediği için aleyhte oy kullandığını açıkladı.(13)

---

(13) Kemal H. KARPAT, a.y., İstanbul Matbaası, İstanbul, 1962. Sf. 132, 134.

B-V. C.H.P. DIŞINDA MUHALEFET

C.H.P. dışında muhalefetin en belirgin olarak ortaya çıkışları ilk önce basında gerçekleşti. Muhalef gazete Vatan'ın başyazarı Ahmet Emin Yalman ile Halk Partisi'nin resmi organı Ulus'un başyazarı Falih Rifkî Atay arasında, sonraları hakaretlere vardırılan şiddetli siyasi bir polemik hükümeti ve hükümet adamlarını eleştirmekten duyulan korkuları dağıttı. Östelik bu polemik Ulus'u genellikle haloyunu temsil ettiği iddiasından vazgeçmeye ve tamamiyle Halk Partisi görüşünü savunmaya zorladı. Basın yoluyla kendisini gösteren halk oyunun baskısı da kendini duyurmaya başlamıştı. İzmir'de çıkan "Yeni Ekonomi" gazetesi, valinin oğlunun yaptığı otomobil kazasını yazdığı için kapatıldığı halde sonradan, basının ısrarı üzerine tekrar çıkarılmasına izin verildi.

Siyasi ortamın bu şekilde gelişmesi üzerine İstanbul'un zengin sanayicilerinden Nuri Demirağ 6 Haziran 1945'de yeni bir parti kurmak için başvurdu. 18 Haziran 1945'de de bu izin alınarak savaştan sonra Türkiye'deki ilk siyasi partiyi kurdu.

Bu arada Tan gazetesi sahiplerinin Görüşler adında siyasi bir dergi çıkararak Halk Partisi ile Cumhurbaşkanına şiddetle hücum ederek içi siyasetle uluslararası ilişkilerde Sovyetler taraftarı yeni bir tutum almaları Tan gazetesine duyulan tedirginliği daha da arttırdı.

Tan'ın eleştirilerine karşı beklenen tepki 4 Aralık 1945'te ortaya çıktı. Komünistlik ve muhalefet aleyhtarı dövizler taşıyan büyük bir kalabalık Tan Matbası önüne gelip durdu. Çok kısa bir sürede La Turquie, Yeni Dünya, Görüşler ve Tan'ın makinalarını parçaladılar. Bu arada sol yayınları satan bir kaç kitapevi de dağıtıldı.(14)

---

(14) Cem EROĞLU, a.y., İmge Kitapevi, Ankara, 1990 Sf.9.

Daha önce C.H.P. içinde muhalefet eden "Dörtler"den ikisi, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, bir süre sonra Vatan gazetesinde acım muhalefete geçtiler. İşledikleri konular, millet denetiminin sağlanması, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye bağlanması, anti-demokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması v.b. gibi konular, liberal ve demokratik temalardı. Bu yayın üzerine parti divanı toplanıp, 21 Eylül'de oybirliğiyle bu iki milletvekilinin ihracına karar verdi. O güne kadar susmuş olan Refik Koraltan, 2 Ekim'de Vatan gazetesine bir beyanat vererek, arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia edince, o da aynı akibete uğradı. "Dörtler"in lideri olan Celal Bayar, Aralık ayında milletvekilliğinden istifa etti. Böylece C.H.P. içi muhalefet yeni bir siyasal örgütün temellerini atarak kadro tarafından C.H.P. dışı muhalefete dönüştü.

Daha sonra parti kuracağını açıklayan bu dörtlü parti bütçelerinin açıklamasını yaparken gelir kaynaklarının yüksek gelirli parti taraftarlarından aktarılacağını ortaya koyunca, C.H.P. dışındaki muhalefetin sınıfsal niteliği de belirmiş oldu.(15)

B-VI. TOPRAK KANUNUNA MUHALEFET

Ocak ayından başlayarak T.B.M.M.'de görüşülmesi planlanan Toprak Kanunu Tasarısı 14 Mayıs'ta gündeme getirilmiştir. Bu tasarının görüşülmesi sürerken muhalefet yine varlığını göstermeye başlamıştır. Hükümetin sunduğu tasarıya göre, 5000 dönümlük oldukça üst bir mülkiyet sınırı tanınmakla birlikte, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini ön görmekteydi.(17.Madde.). Ayrıca kamulaştırmalar yapılırken ödemeler rayiç bedeli üzerinden değil, arazi vergisi matrah olan değere orantılı

---

(15) Cem EROĞLU, a.y., İmge Kitapevi, Ankara, 1990, Sf. 9.

olarak yapılacaktır.(21.Madde.). Tasarının tümüne karşı çıkabilmek mümkün olmadığı için, toprak sahiplerinin sözcüleri kanunun özünü oluşturan bu iki maddeyi kaldırmaya hiç olmazsa yumuşatmaya çalıştılar.(16). Meclise sunulan Toprak Kanunu Tasarısını Eskişehir milletvekili Yavuz Abadan savunuyordu; "Biz bir mülkiyet strüktürü yani bir mülkiyet değişikliği yapmıyoruz. Bu tasarı; mülkiyeti savunmayı esas tutan bir memleketin, yine kamu yararı ile, mülkiyete ait sınırlandırmaları içine alan ve çiftciyi topraklandırma esasını güden bir tasarıdır." diyordu.

İçel milletvekili Refik Koraltan ise söz alarak "Kim ne derse desin, bu tasarının ruhu, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir. Bu kanunla izlenen tek düşünce, özel bir malın bir başkasına verilmesini kamu yararı prensibine yaklaştırmaktır. Demokrasi temelleri üzerine kurulan, kuruluşunun temeli ve yapısı halk için halkçılık olan bir devletin bünyesinde bu gibi görüşlere yer yoktur. Tıtizlikle ve kıskançlıkla göz önünde tutmaya ödevli ve borçlu bulunduğumuz ulusal bütünlüğü ve ulusal düzeni koruyan rejimin ana ilkelerinin sarsılmasına büyük bir önemle dikkat edilmelidir."

Eskişehir milletvekili Emin Sazak ise tasarının aleyhinde konuşarak; "Bu tasarı ile Türk ruhuna uymayan ocaklar kuruluyor. Belki toprak sahibi olduğum için böyle düşündüğüm sanılabilir ama eğer bunun memlekete yararlı olacağı kanısında bulunsa idim, memleketin selameti için canını veren arkadaşlarım gibi, ben de malımı vermekten çekinmezdim. Padişah'ı devirdik, Halifeyi kovduk, şapkayı giydik, Latin harflerini kabullendik, tekkeleri kapattık, bazı gerekçelerle varlık vergisini bile kabul ettik; fakat, bunu kabul edemiyorum. Ekonomik işler şakaya gelmez. Şef'im böyle istedi diye buraya gelinmemelidir. Şef'e saygı duymasını hepimiz biliriz, ama insan biraz da kendi kafasını kullanmalı. gerekli

---

(16) Mahmut GÖLÖĞLU, a.y., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, Sf. 28, 29.

olup olmadığını düşünmelidir. Başka memleketler bu meseleyi iki yoldan biriyle hallettiler: Bir kısmı; Toprak sahibini ailesiyle birlikte yok ederek arazisini elinden almış, dağıtmıştır, bir kısmı da ben uygarım ve hak tanırım demiş ve parasını vererek almıştır. Bizim yolumuz hangisidir; bunun adını koymak gerekir. Bugün, bizdeki görünüş, varlık düşmanlığıdır. Bunun memleket için zararlı olduğu kanısındayım. Bu giden yoldan yürünmez. Yürümeye devam edilirse, ben de hükümete güvenmem!" İzmiz milletvekili Halil Mentesh; çiftçiye parasız toprak yerine uzun vadeli ve ucuz faizli toprak edindirme kredisi verilmesini, devlet elinde olup da kamu yararına işletilmeyen arazinin Ziraat Bankası aracılığıyla ve borçlanma yolu ile topraksız çiftçiye dağıtılmasını önerdi. Seyhan milletvekili Damar Arıkoğlu; " Buna devrim kanunu diyoruz. Devrim ulusça yapılır. Sadece bir sınıfın üzerine külfet yüklenmez. Hükümet bir toprak vergisi kanunu getirsin, herkes bir miktar vergi versin, toplanan para ile Tarım Bakanlığı istediği kadar toprak satın alsın ve istediği kadar dağıtsın" dedi. Seyhan milletvekili Ali Münif Yegena da; mesleği çiftçilik olmayanlara toprak verilmesi için kamulaştırma yapılmasının Anayasa'ya aykırı olduğunu, ayrıca tasarıda temel haklara aykırı sınıflamalar ve yasaklamalar bulunduğunu anlattı ve tasarının komisyona iadesini istedi.(17) Aydın milletvekili Adnan Menderes ise yaptığı uzun konuşma sırasında özetle düşüncelerini şöyle açıkladı: "Ekilen topraklar, Türkiye yüzölçümünün % 15'ine varmaktadır. Denebilir ki, hiç masrafsız ya da az masrafla Türkiye'de ekilen topraklar bir kat daha genişleyebilir", "Toprak sıkıntısının nedenleri arasında nüfus dağılımının etkisi de akla gelebilir."Toprak sıkıntısının öteki bir nedeni de, büyük arazi mülkiyetinin geniş bir öl-

---

(17) Mahmut GÖLOĞLU, a.y., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, Sf. 29, 31.

cüye ulaşması olabilir. Yani büyük arazi mülkiyetinin yaygın ve egemen durumda bulunması da topraksız çiftçi ve köylü sayısını arttırmak suretiyle bir toprak sıkıntısı yaratılabilir. Bu açıdan bakılınca Türkiye’de, başka ülkelerde ve toprak reformlarının zorlayıcı nedeni olarak beliren gelişmekte olan çok sayıda büyük arazi mülkiyetinin yaygın ve bir oranda egemen olmadığı memnurlukla görülür. İşlenen toprakların % 75’inin 500 dönümden küçük işletmeler olması ve kendi sahiplerince işletilmesi ferahlık verici bir gerçektir. Ayrıca bir çok nedenlerle, büyük ve orta mülkler hızla dağılmaktadır. Böyle olmakla beraber, gösterdiği önem bakımından toprak sıkıntısına, arazi mülkiyeti rejimi bakımından yapılacak düzeltmelerle de çare yoluna gitmekte isabet vardır. Türkiye’de bir hukuk müessesesi olarak servaj ve benzeri toprak esirliğini kapsayan müesseseler yoktur. Türkiye’de toprak küçük yada büyük ölçüde, herkesçe alınıp satılabilir bir mal olagelmıştır. Çok az haller dışında, Türkiye’de toprak ucuz ve kolay elde edilebilen bir maldır. Kısacası; bu dava bizde politik ve sosyal olmaktan çok, ekonomiktir. Türkiye’de halkın sıkıntısı topraksızlıktan ileri gelmektedir. Tarım ve ekonominin geriliğini ve çiftçinin perişanlığını derin ve esaslı sebeplerde aramak gerekir."

Adnan Menderes; çiftçinin donatılması, tarımın fennileştirilmesi ve kredinin arttırılmasının sıkıntıyı gidereceğini söyledi. Kamulaştırma sırasında da seçme hakkının mal sahibine bırakılması gerektiğini belirtti.

"Bu tasarı ile kurulmak istenen ocaklar geri bir zihniyette dayanmaktadır. Bunlar Nasyonal-Sosyalist rejimin toprak iskan kanunundan hemen hemen aynen alınmıştır." dedi. Bu sözleri, ortaya koyduğu muhalefeti açıkça partinin siyasi ideolojisine yöneltilmiş olduğu için partinin tepkisine neden oldu.(18)

---

(18) Cem EROĞLU, a.y., İmge Kitapevi, Ankara, 1990, Sf.10.

Muhallifler, reforma doğrudan doğruya itiraz edemediklerinden dolambaçlı yollardan giderek, güvenlikten, hukuk devletinden, büyük işletmelerin ekonomik açıdan daha verimli oluşundan üretimi düşürmemek için değişikliklerin yumuşak yöntemlerle yavaş yavaş yapılması gerektiğinden bahsediyorlardı. Toprak reformuna muhalefet edenler konunun mülkiyet değil sermaye ve teknik donanım sorunu olduğunu ifade ediyorlardı. Fakat meclisteki bazı milletvekilleri meselenin özünü ifadeden geri kalmamışlardı.

Örneğin Kütahya milletvekili B. Atalay konuşmasına "Arkadaşlar; biz Cumhuriyet kurulalıdan beri bir çok inkılaplar geçirdik.. Toprak inkılabına gelince işin rengi değişti. Arkadaşlar şunu belirtmelidir ki, bu kanun... keseye dokunur, keseye. Zannediyorum fazla bağartı da keseye dokunduğu içindir." demişti. Refik Koraltan; "Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir." demekten kendini alamamıştır.

Daha sonraları Başbakan Sükrü Saracoğlu'nun açıklamasına göre, Toprak Kanunu Tasarısı hazırlandıktan sonra, aralarında Adnan Menderes'in de bulunduğu altı yedi kişilik toprak sahibi milletvekilleri kendisini ziyaret edip, tasarıda kendi lehlerine değişiklik yapılmasını rica etmişti. Yine Saracoğlu'nun ifadesine göre; "Bilhassa Adnan Menderes son bir gayretle ameleyle toprak vermemek ve verdirmemek için elden gelen gayreti sarfetti."(19)

Çiftciyi topraklandırma kanununun gündeme gelmesi yıllardan beri hükümete karşı belirmiş olan muhalefete mecliste temsilcilerini bulundurmaya yaradı. İnönü'nün demokratikleşme konularında verdiği beyanat ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasasını imzalamış olması muhalefeti cesaretlendirdi. Birleşmiş Milletler Anayasasının onay için meclise getirilişinde, muhalefet

---

(19) Kemal H. KARPAT, a.y., İstanbul Matbaası, 1962, Sf.127, 128.

ilk defa kendini açığa vurdu. Tek parti idaresini eleştiren Adnan Menderes, Birleşmiş Milletler Anayasasının ülke yönetiminde halk egemenliğinin sağlanmasını gerektirdiğini; bunun devlet ve kişiye ait siyasi ve toplumsal hakların uygulanmasında kasıtlı saygı gösterme ve serbest seçim yolu ile mümkün olacağını belirterek, halk idaresini sınırlayan engellerin ortadan kaldırılması ile milletlerin özgürlük ve bağımsızlıklarının güçlendirilmiş olacağını söyledi.

Ona göre Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile B.Milletler Anayasası birbirine tam uyuyordu, ama Halk Partisi'nin aldığı özgürlük alehine tedbirler iki anayasa arasındaki uyumu pratikte bozuyordu. Birleşmiş Milletler Anayasasının kabulü ise Türk hükümetinin girmiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmemesi için özgürlükleri kısıtlayan tedbirlerin ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Adnan Menderes'in tek parti idaresine karşı yaptığı konuşma mecliste tepki ile karşılandı. Fakat eleştiri çok geçmeden basın ele almaya başladı.(20)

B-VII. DÖRTLÜ TAKRİR

Demokrasiye geçiş döneminin, muhalefetin kendini belgeyle ortaya koyması açısından önemli olan bir olay da, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Millet Meclisine çıktığı günlerde parti grubuna dört milletvekili tarafından verilen önerge'dir.

Dörtlü önergenin verilisinin en vurgulayıcı yönü hükümete karşı gittikçe büyüyen muhalefetin örgütlü olarak başlangıç noktasını ifade etmesidir. Dörtlü Takrir adıyla anılan önergeyi imzalayan dört milletvekili; eski başbakanlardan İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili

---

(20) Mahmut GÖLOĞLU, a.y., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, Sf. 34, 36.

Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'dür. Birincisi bankacı olan ve iktisatçı, ikincisi hukukçu ve toprak sahibi, üçüncüsü hukukçu ve dördüncüsü tarih profesörüdür.

7 Haziran 1945 günü meclise sunulan bu önerge şöyle başlıyordu: "Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en temel ilkesi olan demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk ulusunun ancak bu prensiplerin tam olarak uygulanması ile rahatlığa ve mutluluğa kavuşacağı kanaatine bağlanmış vatandaşların bütün memlekette ve özellikle partimiz mensupları arasında en büyük çoğunluğu meydana getirdikleri şüphesizdir. İşte bu kanı iledir ki, milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için gerekli gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis gurubuna arz ettik ve teklif etmeyi borç bildik."

Önergede Türk Anayasasının demokratik vasfı, hükümeti daha demokratik hale getirmek için Atatürk'ün yaptığı girişimler, gericiliği önlemek endişesiyle Anayasayı sınırlandırmak zorunda kalındığı ve harp zamanı şartlarının bu sınırlamaları sürdürdüğü belirtiliyordu. Artık harp bittiğinden ve köylülerle aydınlar demokrasieye hazır hale geldiklerine göre, önerge sahipleri, millet meclisinin hükümeti fiilen kontrol etmesini kişiye Anayasa'da yazılı hak ve özgürlüklerinin tanınmasını ve birden fazla partiye dayanan siyasi faaliyetlerin gelişmesine izin verilmesini teklif ediyorlardı. Halkın desteğini kazanmak amacıyla önergeyi sunanlar bu önergenin açık açık tartışılmasını istiyorlardı. Çok dikkatlice kaleme alınmış ve görünüşte Halk Partisini içinden değiştirmek amacıyla verilmiş olmasına rağmen, bu önerge kabul edildiği takdirde, memleketin politika yaşantısında birden bire köklü bir değişim yaratacaktı.

Önergenin sonunda, önergeyi verenler, demokrasinin gerçekleşmesi için gerekli gördükleri tedbirleri şöyle sıralıyorlardı:

"1. Ulusal egemenliğin en doğal sonucu ve aynı zamanda dayanağı olan meclis denetiminin, Anayasamızın şekline değil, ruhuna da tam uygun olarak belirmesini sağlayacak tedbirlerin aranması;

2. Yurttaşların politik hak ve özgürlüklerini, daha ilk Anayasamızın gerektirdiği şekilde kullanabilmeleri olanağının sağlanması;

3. Bütün parti çalışmalarının, yukarıdaki esaslara tam uygun bir şekilde, yeni baştan düzenlenmesi."

Halk Partisi'nin Meclis Gurubu 12 Haziran 1945'de gizli olarak gerçekleştirdiği yedi saatlik toplantıdan sonra, önerenin, yürürlükte bulunan kanunları ve kuralları değiştireceği, bu çeşit önerilerin yerinin parti gurubu olmadığı, Millet Meclisi olduğu gerekçesiyle, reddine karar verildi.

1945 baharında Halk Partisi tarafından yapılan bütün özgürlük vaadlerine rağmen önerinin reddedilmesinin nedenleri anlaşılamamıştır. Parti başkanının Mayıs'da verdiği liberalleşme direktiflerine karşın, Halk Parti'liler henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemişlerdi. Ya da C.H.P. kendi içinden bir muhalefet partisi çıkabileceği için kasten sert davranmıştı. Bu durumda önerge sahiplerinin partiden ayrılması için sebep verilmiş oluyordu.

Gerçekten de Halk Partisi'nin aldığı demokratik önlemler yapılan gurup toplantısında kabul edilmiş olsaydı, muhalefetin önergede ileri sürmüş oldukları isteklerin çoğu kardsılanmış olacağından önerge sahiplerinin eleştireceği bir konu ve neden kalmamış olacaktı.

Kamuoyu Halk Partisine yapılan bütün eleştirileri iyi karşılayarak, önerge sahiplerine destek verdiklerini belli ediyorlardı.

Halk desteğinin kendilerinden yana olduğunu görünce cesaretlenen Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, önergenin görüşülmesinden üç ay sonra, yayın politikası genellikle hükümete karşıt olan Vatan gazetesinde Başbakan'a ve anti-demokratik kanunlara yönelik eleştiri yazıları yayınlayarak açık muhalefet ortaya koymaya başladılar.

Bu açık muhalefetlerini ortaya koymalarından ötürü, hareketlerini parti ruhuna aykırı bulan C.H.P., kendilerini partiden uzaklaştırdı. Hemen ardından uzaklaştırma olayını eleştiren Refik Koraltan'da partiden uzaklaştırıldı.

Takrirdeki dördüncü imzanın sahibi Celal Bayar da, meclise sunulmak üzere basın kanununun haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 17. ve 50. maddelerin değiştirilebilmesi için bir tasarı hazırlamıştı. Bu girişimi henüz parti meclisi gurubundayken redde uğrayınca, önce İzmir Milletvekilliğinden, sonra da 2 Aralık 1945 günü de Halk Parti'sinden istifa etti.

Böylece 1945 yılında dörtlü önergenin verilmesinden beş ay sonra önerge sahipleri Halk Parti'siyle ilişkilerini kestiler.

Tüm bu gelişmeler, sırasında, 1 Kasım 1945 günü T.B.M.M.'nin açılış konuşmasında İsmet İnönü yine muhalefete ilişkin sözlerinde cesaret vericiydi. Ülkenin serbestlik ve emniyet içinde demokrasiye doğru ilerlemekte olduğunu, biricik eksikliğin, iktidar partisi karşısında bir muhalefetin bulunmayışı olduğunu belirtmişti. İnönü, demokrasi ilkelerine ve ülke gereksinmelerine uygun bir muhalefet oluşabileceğinden umutlu olduğunu belirtmişti. Bununla beraber bu demokrasi, Türk halkının karakter ve kültürüne uygun olmalıydı. Bu aşamada İnönü'nün düşündüğü, Halk Par-

tisi iktidarını sarsmayacak, sınırlı bir demokrasi idi. Bununla birlikte anti demokratik kurumların değiştirileceğini vaadediyor ve muhalifleri açıkça ortaya çıkmaya çağırıyordu.(21) (22)

---

(21) Kemal H. KARPAT, a.y., İstanbul Matbaası, 1962, Sf.127, 128.

(22) Cem EROĞLU, a.y., İmge Kitapevi, Ankara, 1990, Sf.10.

C. DEMOKRAT PARTİNİN TOPLUMSAL TABANI

Cumhuriyetten önce 1876 ve 1908'de denenen iki anayasal dönem umutlu bekleyişlerle başlamış ve olumsuz gelişmelerle sonuçlanmıştı. Cumhuriyet sonrası dönemde de iki kez çok partili siyasal sistem deneyimi iki kez iflas etmiş ve özellikle 1931'den sonraki tek partili dönemde ülkede baskı dolu yıllar yaşanmıştı. Savaş yıllarında ise baskı uygulaması biraz daha koyulaşmış, tek parti döneminin "bütüncü" uygulaması, genişletilmiş, polis yetkileri ile büsbütün dayanılmaz hal almıştı.

Bütün bu gelişmelerle birlikte toplumsal ve ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak beliren siyasal hareketlilik ortaya çıkmaktaydı. Bu olay sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, savaş yıllarında serpiyen ve 1923'lerden itibaren devlet desteği ile yapılandırılmasına çalışılan bir burjuvazinin Türkiye'de iktidara talip olmaya kalkması ve III.Seçimden bu yana iktidara rengini vermiş, ya da iktidar olmuş asker-sivil bürokrat elite kafa tutmaya çalışmasının görülmesi idi. Üstelik bu yeni toplumsal elite iktidarı alma mücadelesinde destek veren ve taban oluşturan yığınlar vardı. Bu yığınların destek oluşlarının nedeni de, demokrasinin şafağında, kurtuluşu bu yeni kadroların yönetiminde görmeleri idi.(1)(2)

Demokrasi sözcüğünün bu geniş yığınların üzerinde propaganda için büyük bir etkisi vardı.

Demokrat Parti de muhalefet döneminde ideolojik araç olarak "demokrasi" sözcüğünü vurgulayıcı olarak kullanmaktaydı. Bu

---

(1) Ahmet N. YÜCEKÖK, Türkiye'de Parlamento'nun Evrimi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, Sf. 123, 124.

(2) Ahmet N. YÜCEKÖK, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1984. Sf.104.

sözcüğün o yıllarda, adeta tılsımlı bir anlamı vardı. Şeker sıkıntısından, vergi adaletsizliğine, jandarma baskısından dış güvenliğimize kadar, her sorunun çözümü demokrasinin kurulmasına bağlı görünüyordu. Demokrasi sözcüğü de halkın değişik kesimlerince farklı şekilde değerlendiriliyordu. 1950 seçimlerinden hemen sonra, Bursa civarında bazı köylüler bütün toprakları bölüşmeye başlamışlar, kendilerine ne yaptıkları sorulduğunda da, "Artık demokrasi var" şeklinde yanıt vermişlerdi. Demokrasi sözcüğü C.H.P. üzerinde de etkili olmuş, parti içi hareketlilikte demokrasi adına çok değişiklikler yapılmıştı.

Savaş yıllarındaki sıkıntılı dönemler ülkedeki iki toplumsal sınıfın güçlenmesine neden olmuştu. Ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipliği. Bu iki toplumsal sınıf savaş sonrası yıllarda siyasal iktidarda tamamen söz sahibi olmaya hazır durumdaydı.

C.H.P. iktidarının rejim üzerinde etkili olarak sahip çıktığı laiklik ve özellikle komünizm düşmanlığı bu iki toplumsal sınıfın işine yarıyordu. Ancak, artık bunlar gelişen bu iki güç için yeterli değildi. C.H.P. toprak reformu gibi hoş olmayan sürprizleri her zaman gündeme getirebilirdi.

D.P. hareketinin, doğumunu çerçeveleyen olaylara, parti programlarına ve somut olaylardaki tutumuna bakıldığında, sözü edilen toplumsal güçleri temsil edip etmedikleri konusunda daha kolay karar verilebilir. Henüz parti kurulmadan, partinin ileride yöneticileri olacak milletvekilleri, ilk büyük mücadelelerini Toprak Kanunu görüşmelerinde vermişlerdir. Parti kurulduktan sonra da, yaptıkları programın öngördüğü ekonomik politika tamamen bu sınıfların çıkarlarına uygundur. Programa göre tarım sektörüne öncelik tanınacak ve özel girişim esas kabul edilecekti.

Tarım sektörünün öncelik alması, büyük toprak sahiplerinin, geniş ölçüde kredi, donanım, ucuz tohumluk ve uygun tarım fiyatlarından yararlanması demektir. Özel girişimin esas alınması ilkesi de, ticaret burjuvazisine aydınlık bir geleceğin vaadedil-

mesi anlamına geliyordu. Devlet mekanizması onun lehine çalışacak ve hatta gücü yetiyorsa, devlete ait olan iktisadi teşekkülleri de elverişli fiyatlarla satın alabilecekti. Program bu sınıfların çıkarlarını savunduğu gibi, aynı zamanda bu sınıfların çıkarlarının garanti altına alınması için de önlemler içeriyordu.

Bununla birlikte, işçilere sendika ve grev hakları basına ve aydınlara düşünce özgürlüğü, öğrencilere dernek kurma hakkı, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik, doğu bölgesinde kültürel kalkınma, jandarma baskısından şikayet eden köylüye kendisini hor görmeyecek bir devlet anlayışı, memurlara yeterli maaş, v.b. gibi yeni vaatler veriyordu. Ancak bütün bu özgürlüklerin iki temel koşulu vardı: Birincisi mülkiyetin dokunulmazlığı, ikincisi de sınıf düşüncesinin reddi.

D.P.'inin sınıfsal temelini tanımak için olanak sağlayan bir gösterge de, bu partinin emperyalizmin karşısında takındığı tavidir. Muhalefeti döneminde iktidarın dış politikasını eleştirirken takındığı tutum ve kullandıkları sözcükler, verdikleri beyanlar, bu konudaki düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Türkiye İkinci Dünya savaşından sonra Sovyetler Birliğinin büyük ölçüde güçlenmiş olmasına hiçte sevinmemişti. Artık dayanabileceği bir Avrupa yoktu. Savaştan sonra Avrupa bir harabeye dönmüştü. Türkiye kendisini güvensiz ve yalnız hissediyordu. Savaş bittiği zaman Sovyetler'in Boğazlar'da ve bazı doğu illerimizde taleplerde bulunması bu güvensizlik duygusunu had safhaya çıkardı. A.B.D. ile dostluk kurmaya çalıştılar. 1945'de yapılan Sovyet taleplerine Türkiye'nin hiç bir yabancı ülkeye bağımsızlığından taviz vermeden, yalnız başına karşı koymasına rağmen, yöneticiler savunma yükünü A.B.D. ile paylaşmak uğruna tavizler verdi. Bu lütufkar davet A.B.D.'nin yayılma politikası için bulunmaz bir fırsattı. Truman yardımı bunun ilk adımı oldu. Yardım henüz çıkmadan Amerika iş alemleri firmalarımıza teklif yağdırmaya başladılar. Bu yakınlaşmadan sonra bir zamanların barışçı Türkiyesi bütün umudunu Doğu-Batı gerginliğinin sürmesine bağlamıştı.

Mayıs 1948'de Amerika, gerginliği hafifletmek için Moskova'ya görüşme teklif edince Türkiye panige kapılmış; Amerika siyasetinin değişmeyeceğine ilişkin Türkiye'ye güvence verince bunu dışişleri Bakanlığı mutlulukla ilan etmişti. Yurtta barış, Cihan-da barış politikası artık çoktan gerilerde kalmış, dış politika-mızın başarısı bloklar arası husumetin devamına bağlanmıştı.

Bu dönemde Demokrat Parti, emperyalizmin yörüngesine giren Türkiye yöneticilerini desteklemekle kalmamış, bunları yetersiz bile bulmuştu. 1949 yılında hazırlığı yapılan Atlantik Paktı'na katılmak isteyip de reddedilen Türkiye Hükümetini, Demokrat Parti beceriksizlikle suçlamış, batıya entegre olmak için, daha sıkı bir şekilde bağlanmak gerektiği düşüncesini savunmuştur.

Demokrat Parti'nin bu konudaki tutumu dünyanın siyasal durumu hakkında çok basit olarak, savaş sonrası beliren dünyadaki iki bloktan mutlak olarak birine katılınması gerektiği ve Sovyet Blokuna girilmesi istenmiyorsa, Amerika blokuna katılınması görüşüne dayandırılıyordu. Adnan Menderes, çok açık olarak; "Milli veya Müstakil adı ile vasıflandırılmak istenen siyaset, ... demokrasi alemi ile işbirliğinden uzaklaşmak demektir. Bu takdirde ise, memleketimizin kısa bir zaman içinde demir perdenin ortasında kalması mukadderdir." Demokrat Parti dış politika konusunda uydu devlet olma yolunu benimsemiştir. Bütün azgelişmiş ülkelerde belli bir sınıf dış politikada bu yolu seçmektedir. Çünkü, gelecek olan yeni durum kendi sınıfsal çıkarlarıyla paralellik göstermektedir.

Ancak 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi tamamen bir halk hareketi şeklinde gelişmiştir. D.P. halkı siyasete katmakta büyük ustalık göstermiştir. D.P. propaganda için geliştirdiği yöntemlerle Türk siyasal yaşantısına büyük yenilikler getirmiştir. Siyasal mücadele yöntemlerini değiştirmiş, eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri, halkın ayagina gelmeye

başlamışlar; devlet adamları, politikacılar, propagandacılar oy toplayabilmek için camurlu köy yollarını aşındırmışlardır.

Tek dereceli yeni seçim sistemi ile halkın doğrudan oylarının temsil edilmesi oranı artınca halk seçim sonuçlarına daha duyarlı olmaya başlamıştır. Bu ilginin sonucunda oy oranı yükselerek 1950 genel seçimlerinde % 88.88'e yükselmıştır.(3)

C-I. BATILILASMA YA TEPKİ

Demokrat Parti'nin Türk siyasal yaşamında başarılı olmasının bir nedeni de, Batılilasmaya tepkinin D.P. muhalefetinde somutlaşmasıdır. C.H.P. bu durumda Batılilasma ile özdeşleşmiş bir parti görünümündeydi. Halk bu nedenle Batılilasmaya olan tepkisini, şeriatı uzaklaştıran ve batılı bir yaşam biçimini savunan C.H.P.'de yoğunlaştırmıştır. D.P. halkın bu tepkisine politik bir manevra ile yön vermiştir.

D.P.'nin oy toplayabilmek düşüncesi ile giydiği bu kıyafet daha sonra kendini aşmış ve onu Atatürk devrimleri karşısında gerici bir parti niteliğine büründürmüştür. Batılilasmaya tepki gösteren kitleler düşüncelerini dinsel çatı altında toplayarak aşırı gericiliğe kadar vardırımlar ve D.P.'nin kimliğine bürünerek siyasal yaşamda örgütlü çalışmalara başlamışlardır.

D.P.'yi destekleyen eşraf da Batılilasmaya tepkiyi her dönemde kullanmış, onu ortak düşman yaparak köylüyle özdeşleşmiş, kendi sömürüsünün yarattığı yoksulluğu Batılilasma'nın omuzlarına yüklemiştir.

---

(3) Cem EROĞLU, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitapevi, Ankara, 1990, Sf.48, 51.

miş, hem de halkın gözünde C.H.P.'ye karşı gözükmeyi başarmıştır. Eşraf artık değişen koşulların çerçevesinde yeni bir strateji uygulamakta, artık bürokratsız bir iktidara oynamaktadır. Eşrafın aracılığı sayesinde dini tepki daha kolay D.P.'de birikecek ve özellikle partinin örgütlenmesine yardımcı olacaktır.

D.P.'nin 1949 kurultayında "Türk milletinin müslüman olduğunu ve müslüman olarak allahına kavuşacağını" söyleyerek hayli alkış toplayan Bayar bu konuda temkinli davranmak istemişse de, D.P.'nin dayandığı kitlenin baskısı altında bu konuda taviz vermek zorunda kalmıştır. D.P. din konusunda gösterilen aşırılıklara oy kaybetmek korkusuyla karşı çıkamamıştır.

1950 seçimlerinden önce de bütün şartlar C.H.P.'nin karşısında ve D.P.'nin yanındadır. Halk batılılaşmanın kefarecini C.H.P.'ye ödetmekte, muhalefete de dört elle sarılmaktadır. Geleneksel halk lideri durumundaki eşrafın da C.H.P. karşısında bulunması, iktidar yolunu D.P.'ye açmıştır. ve dünya şartları yeni partinin gelişmesine hız vermiştir.(4)

Daha sonraları D.P., iktidarı döneminde dinci çevreye minnetini "ezanın yeniden arapça olması" ve "tutan-tutmayan inkılaplar" ayrımıyla devrimlerden çeşitli tavizler vererek ödemiştir.

C-II. C.H.P'YE MUHALEFET OLARAK D.P.

1946'ya kadar Türkiye'deki düzenin tek hakiminin Bürokratlar olmasına karşılık, bu baskı düzeninde iktidara ortak olan başlıca güçler de vardı. Başlangıçta bürokratlar burjuvazinin gelişmesi için elinden geleni yaptığı halde, serpilip gelişen burjuvazi artık iktidara tek başına sahip olmak istiyordu. 1923-1946 arasında bürokratların yanı sıra, ama toplumda oynadıkları sosyal ve ekonomik rollerin göreceli cılızlığına göre daha az ölçüde ti-

---

(4) İsmail CEM, Türkiye'de Gerikalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, Sf. 379, 382.

caret burjuvazisi, esraf ve kapitalist tarım üreticisi de egemen sınıf bürokrasisinin yanı başında tek parti çatısı altında toplandılar. Buna rağmen burjuvazi baskı rejiminin tek sorumlusu olarak bürokratik-eliti öne çıkarmayı başardı ve onu suçladı. Batılılaştırmanın görüntüsüne karşı olan halk ise gerçekten de hep bürokrasiyi görmüş, ekonomik sömürü ve dinsizliğin kaynağını onda sanmıştır.

Bu aşamada halkın kafasında yabancılaştırmayı ve sömürüyü temsil eden batılılaştırmaya sözde karşı çıkan burjuvazi ise kendilerine iktidar yollarını açmışlardır. Halk ise batılılaştırmada en çok burjuva sınıfının yarar sağladığını ve bu yeni sınıfın batılılaştırmaya karşı hiç bir ciddi harekette bulunamayacağını göremiştir. Turan Güneş, halkın, muhalefet olarak D.P.'den beklentisi konusunda "onların iktidarında çirkin karıların bile güzelleşeceğine inanmaktadırlar" demistir.(5)(6)

C-III. D.P.'NİN SİYASAL KONUMU

C.H.P. ile D.P. muhalefetinin temelinde devletçi görüşün karşıtı olarak liberal görüşün belirmesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarına dayanan 1932'de ekonomi bakanı olan Celal Bayar daha önce-leri Manisa milletvekili ve İş Bankası yöneticisi iken yeni kurulacak olan Kağıt Fabrikasının İş Bankası tarafından oluşturulmasını ve işletilmesini önerdi. Bu konu, fabrikaların yalnızca hükümet tarafından kurulacağı görüşünü benimseyen C.H.P. tarafından reddedildi. Bu durum, 1922 İzmir İktisat Kongresi'nden sonra Karma Ekonominin gerekliliğine inanan Atatürk'ü de İnönü ile karşı karşıya getirmişti. Daha sonraları Celal Bayar'ın Ekonomi Bakanlığına getirilmesi ile İsmet İnönü ile Celal Bayar arasındaki bu rekabet ve muhalefet başlamış oldu. Bu rekabeti kişilerin rekabeti olarak değil de devletçi görüşle liberal görüşün rekabeti ola-

---

(5) İsmail CEM, a.y., Sf.385, 387.

(6) Ahmet N. YÜCEKÖK, Türkiye'de Parlamantonun Evrimi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, sf.124, 126.

rak görmek daha yerinde olur.(7)

Yine aynı görüşü benimseyen bir grup milletvekili tek parti döneminde C.H.P.'nin çatısı altında bulunmuştur. Bu da çok partili yaşama geçiş döneminin oldukça istikrarlı bir gelişimini sağlamıştır.

Bu durum aynı zamanda da liberal ekonomik modeli savunan burjuvazinin temsilcilerinin, devletçi ekonomik modeli savunan bürokrasinin kanatları altında yıllarca nasıl geliştiğinin açık bir göstergesi olmuştur.

Yolların ayrılma noktasının zamanının çok iyi seçilmiş olması bir grup milletvekilinin kurduğu partinin şansını arttırmıştır. Siyasal yaşama atıldığı andan itibaren de partinin geniş kitleler üzerinde uyandırdıkları yeni özlemler nedeniyle asker-sivil bürokratların ve aydınların büyük ölçüde tepkisini üzerine çekmiştir. Laik, Kemalist, Cumhuriyet ideolojisine sıkı sıkıya bağlı bu eski elit, Demokrat Parti'nin getirdiği liberal siyasal ve ekonomik ortamda geri kalmış bir halkın inanç ve değerlerinin siyasal yapıya taşınmasından doğacak karmaşadan korkmuş ve Demokrat Partiyi gerici olarak nitelemiştir.

1950 seçimlerinde D.P. aracılığı ile iktidara gelen tarım ve ticaret burjuvazisi, halkın yaptığı tercihin ne kadar doğru olduğunu gösterebilmek için, gerici bir takım uygulamalara girerek, asker-sivil bürokratlar ve aydınların öngörülerini doğrulamış oldular.

Tutan ve tutmayan inkılaplar ayrımını yaparak işe başlayan D.P. hükümeti, A. Menderes'in "İnkılaplar Kanunları halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoruna dayanacaksa, milli vicdan hilafına olan bu kanunları kaldırmak demokratik idarenin başta

---

(7) Mahmut GÖLÖĞLU, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf. 23, 25.

gelen vazifesi olmak icap eder." diyerek, gerici hareket ve siyasal kararları yasal dayanaklara bağlamıştır.(8)

Seçim bölgelerinden gelen yeni milletvekillerinin D.P.'nin ilk hükûmedinde ilk iş olarak ezanın arapça okunması kanununu meclisten geçirmeleri, D.P.'nin dine verdiği bu tür tavizlerden ilkiydi. Burjuvazinin dine verdiği bu tür tavizler, çıkarlarına uygun gördükleri ekonomik sistemi tehdit etmediği gibi varlıklarının sürekliliğini sağlayan bir unsur olarak, D.P. iktidarı boyunca sürdürmüşlerdir.

Eski siyasal ve toplumsal elit olan bürokratlar ile yeni elit arasındaki kavganın da temel ögesi gericilik ve ilericilik çekişmesi olmuştur.

Ancak D.P.'yi, yalnızca gerici kesime tavizler vererek ayakta durmayı başarabilen bir parti olarak görmemek gerekir. Başarısının nedenleri arasında enflasyonist uygulamalarıyla köylünün ve esnafın satın alma gücünün arttırılmasını da saymak gerekir.(9)

C-IV. TÖCCARIN DESTEĞİ

Demokrat partinin kuruluş aşamasında Celal Bayar'la yapılan görüşmede Cumhuriyet gazetesi muhabirine verdiği yanıtlar partinin dayanmayı tasarladığı toplumsal güçler hakkında bir fikir yürütmeye yetmektedir. Muhabir Celal Bayar'a "Nereden para bulacaksınız ?" şeklinde bir soru yöneltir ve Celal Bayar'ın yanıtı şöyle olur: "Bu esaslı bir meseledir. Şöyle düşünüyorum: Onsekiz milyon içerisinde bize taraftar olacak 100 veya 200 kişi bulabiliriz. Bunlardan beşer yüz lira alsak, 100 bin lira ederki bununla bir iki sene idare ederiz." 1946 Ocak ayında yapılan bu görüşme sırasında 500 liranın satınalma gücü ve değeri gözönüne

---

(8) Ahmet N. YÜCEKÖK, a.y.

(9) Ahmet N. YÜCEKÖK, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi, Cem yayınevi, İstanbul, 1984, sf.107, 109.

alındığında, Demokrat Parti'nin, varlıklı sınıflardan, mali açıdan destek aldığını ve onlara bel bağladığını ileri sürebiliriz.(10)

D.P. kuruluş tarihinden itibaren tüccarın ve esrafin desteğini almıştır. Bu zümreler de D.P.'yi iktidar amaçlarını gerçekleştirmede, hedeflerine ulaşmak için kayıtsız şartsız kendilerine hizmet edecek bir kuruluş olarak görmüşlerdir.Yeni parti manevi ve maddi olarak desteklenmiş büyük parasal olanaklar sağlamıştır.

Yeni partiyi şehir tüccarının yanısıra eşrafin bir kolu olan Anadolu tüccarı da desteklemektedir. Esrafin amacı da yıllardan beri "kullanmak" zorunda olduğu, vali, kaymakam, malmüdürü ve benzeri bürokratlardan sıyrılmaktır. İktidara geldikleri zaman bunların denetiminden ve hatta onlara pay vermek kefaletinden kurtulacaklardır. D.P. kurucusu Celal Bayar'ın yıllar sonra bu konudaki açıklamaları şöyle olmuştur: "C.H.P. orduyu ve aydınları (bürokratları) devlete ortak getirmek istemiş, bu yönde çalışmıştır. D.P. ise devleti sade halk egemenliğine terk etmek amacındadır. "Bu halkçı görüş gerçekte, tüccarın ve eşrafin memur ortaklığından kurtulmasında bir araç olacaktır.

Yurtdışındaki gelişmeler doğrultusunda Türkiye'de de süregelen etkinlikler, D.P.'nin kurulmasıyla giderek hızlanmıştır. Amerika ile 1947 yılında askeri yardım anlaşması, 1948 yılında da ekonomik işbirliği anlaşması imzalandı. 1947 yılında Türkiye'ye gelen bir Amerikalı uzman, Max Thornburg, çeşitli çevrelerle ilişkiler kurmuş ve Türkiye'nin kalkınması üzerine rapor hazırlamıştır. Sonradan kapitalizmin en büyük sözcüsü "Fortune" dergisinde yayınlanan bu önerilerin hedefi tek cümlede özetlenmektedir: "Türkiye'de gelişen liberal eğilimlerle dolar diplomasisini bağdaştırmak..."

1947'de Tüccar kulübü kurulmuş ve 1948'de kulübün düzenlediği İktisat Kongresi İstanbul'da toplanmıştır. Kongre 1923'de İzmir'de yapılan İktisat Kongresine benzemektedir. Kongrede yer alan öneriler, düşünceler, sunulan çözüm yolları hemen hemen aynıdır. İzmir'de ögütler Milliyetçi bürokratlara yöneltilmiş ve onların şartlanması için uğraşılmıştır. Ancak İstanbul'da artık kollanacak bürokratlar yoktur, tersine amaç onlardan büsbütün kurtulmaktır. Direktifler, kapitalist çevrelerin özmalî, temsilcisi olan D.P.'ye verilmektedir.

D.P.'nin gelişimi, dünya koşullarının elverişliliği oranında kolaylaşmış, tüccarın ve eşrafın büyük desteği ile gerçekleşmiştir.(11)

---

(11) İsmail CEM, a.y., Sf.385, 387.

D. YENİ PARTİLERİN KURULUŞU

1946 yılına girilirken Türkiye'de C.H.P. dışından yeni partiler kurularak, tek partili parlamento sisteminin terkedilme hazırlıkları gündeme gelmiştir. Kurulan yeni partiler çok partili yaşamın göstermelik güdümlü partileri değil gerçek anlamda muhalefet partileriydi. Özellikle C.H.P.'nin temsil ettiği ve dayandığı sınıfın karşısında gelişen yeni bir sınıfın temsilcisi olan Demokrat Parti.

D-I. DEMOKRAT PARTİ

8 Ocak 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesi Demokrat Parti'nin kuruluşunu şu şekilde haber veriyordu: "Demokrat Partisi dün resmen teessüs etti. Yeni partinin 85 maddelik programı neşrolundu."

Aynı günkü gazetede Celal Bayar'la yapılan görüşmede gazete soruyor: "Serbest Fırka hikayesi henüz hatıralarda olduğuna göre Demokrat Parti'nin de bir danışıklı döğüş mahsülü olmadığını temin edebilir misiniz?". Bayar'ın yanıtı ise; "Serbest Fırka dahi bir muvazaa partisi değildi. Muvazaa hafifliktir. Ne bunu teklif edecek, ne de bu teklifi kabul edecek kimseler olmadığı gibi, memleketin muvazaalı işlere de tahammülü yoktur." şeklinde olmuştur.(1)

Partinin muvazaa partisi olması düşüncesine Bayar, şiddetle karşı çıkmış ve Serbest Fırka'nın da muvazaa partisi olduğu yorumunu eleştirmişti. Serbest fırka Türkiye'deki siyasal gelişme süresi içinde mirasını Demokrat Partiye bırakmıştı. D.P. kurucularından Adnan Menderes de Serbest Fırkanın Aydın ili teşkilat başkanı idi.(2)

---

(1) Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1946.

(2) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı.

1946 yılının Ocak ayında politik yaşamına başlayan D.P. hakkında çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. Kimine göre D.P. Atatürk devrimlerini yok etmeyi amaç edinen ve bu gün bu ereğine iyice yaklaşmış görünen gerici bir siyasal akımın ilk büyük halkasıdır. D.P. demek karşı devrim demektir.

Kimine göre ise D.P. baskıcı yönetimler karşısında yüzyıllardır boyun eğmiş olan kitlelerin isyanıdır. D.P.'nin en büyük özelliği demokrasinin kuruluşunda oynadığı roldür.

Ancak birbirinin tam karşısı olan bu iki görüşün yine de ortak olarak savundukları bir nokta vardır. Bu günkü düzenin oluşmasında D.P.'nin payını azımsamak olanaksızdır. Bu nedenle bugünü kavramak için 1946-1950 yıllarında gelişen çok partili parlamenter düzene geçişi incelemek gerekir.

D-I. a) D.P.'nin Doğuş Nedenleri:

Demokrat Partinin doğuşuna etken olan en önemli neden Halk Partisi'ne duyulan muhalefetin çok yaygın ve köklü bir hal almış olmasıydı. Bu muhalefet başlıca iki kaynaktan besleniyordu. Birincisi, egemen sınıfların iktidar arzusunun artmasından; ikincisi de, halkın tek parti yönetimine ve uygulamalarına yaygın şekilde bıkkınlık geliştirmesinden.

Savaş döneminde iktidarın ithalatı kısıması sonucunda, karaborsanın alabildiğine yayılması sonucunda, tarım burjuvazisi (toprak ağaları) ve ticaret burjuvazisi içinde bir grup önemli vurgunlar vurarak ekonomik yönden oldukça gelişmişti. Bu grup C.H.P.'nin müdahaleci iktisat politikasından rahatsızlık duyuyordu. Kendilerini güvene almak için de iktidara sürekli olarak artan bir istekle sahip olamak istiyorlardı. Öte yandan halkın çoğunluğu sefalet içindeydi. Savaş yılları ülkede büyük bir kıtlık doğurmuştu. Köylüler jandarma baskısından şikayetçi idiler. Sabit gelirli bir grup olan memurlar, savaş yıllarında fiyat ortalamalarının dört katına çıkmış olmasından dolayı ekonomik açıdan son

derece güc durumdaydılar.

Bunların dışında iktidara başka nedenlerle muhalif olan küçük guruplar da vardı. Örneğin dini yönetim taraftarları "Allahsız Parti" olarak adlandırdıkları C.H.P'yi ilk fırsatta devirmeye hazırdılar. Müslüman olmayanlar ise 1942'de uygulamaya konan varlık vergisi felaketinden son derece hoşnutsuzdular. Bunlarla birlikte 20 yıl iktidarda kalmış bir partinin dinamizminin korunamaması ve yıpranması gözönüne alındığında, Halk Partisine muhalefetin yoğunluğu daha kolay anlaşılır.

D.P.'nin çıkışını açıklayabilmek için, toplumdan gelen bu boşlukların yanısıra, başka etmenleri de hesaba katmak gerekir. Türkiye'de yönetici kadro, Avrupa'nın siyasal ve kültürel kurumlarını taklit etmeyi ilericiliğin bir şartı olarak görüyordu. Cumhuriyetin getirdiği siyasal rejim, bir büyük eksik dışında, Avrupa parlamentarizmine oldukça benzemeyi başarmıştı. Bu büyük eksik, bilindiği gibi, çok partili siyasal sistemdi. Atatürk, iktidarı süresince iki kez bu eksikliği gidermeyi denemiş, fakat doğan tepkiler karşısında gerilemek zorunda kalmıştı. Savaş sonrasında yarattığı uygun ortamda Atatürk devrimlerinin sürekliliğini sağlamanın güvencesini veren kadro çok partili yaşama geçmeye bir kez daha karar vermiştir. Kendi iktidarını tehlikeye atmak pahasına Bunların dışında dış politikayla ilgili etkenler de vardır. Amerika ülkemizdeki liberalleşmeyi teşvik etmektedir. San Francisco konferansı sayesinde yoğunlaşan bu etkiler siyasal yaşantımızın yeni bir yöne girmesinde önemli roller oynamıştır.

Demokrat Parti sayılan bu iç ve dış etkenlerin birleşiminin bir ürünüdür.(3)

---

(3) Cem EROĞLU, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, sf.46, 47.

D-I. b) D.P.'nin Kuruluşu

D.P.'nin kurulmasına hükümetce resmen izin verilmesinin ertesi günü "Genel İdare Kurulu" olarak dört kurucu C.H.P.'den ayrılmış bulunan Antalya milletvekili Cemal Tunca'nın evinde toplanarak parti başkanını seçtiler. Secim gizli oyla yapıldı. Celal Bayar kendisi dışındaki tüm oyları yani üç oyu alarak parti başkanı seçildi. İkinci bir kararla Genel İdare Kurulu sayısı beşe çıkarılarak, Cemal Tunca beşinci üyeliğe getirildi. Bir süre sonra onu Refik Şevket İnce ve Yusuf Kemal Tengirşek izlediler. D.P.'nin ilk oluşumunu hazırlayan insanlar önceleri ülke idaresinde önemli görevler almış olan insanlardır.(4)

9 Ocak 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesi parti başkanı ile ilgili seçimi "Müessisler Parti Merkezinde dün ilk toplantıyı yaptılar, başkanlığa Celal Bayar getirildi." şeklinde haber verdi. Demokrat partinin kurucuları olarak da 1. Celal Bayar 2.Fuat Köprülü, 3.Refik Koraltan, 4.Adnan Menderes, 5. Dr.Kemal Tunca olarak sayıyordu.

Ardından Celal Bayar'ın İstanbul Parti şubesini açmak üzere aynı gün yola çıkacağını haber veriyordu.

Gazetenin başyazarı Nadir Nadi ise yeni kurulan parti ile ilgili olarak "Feni Partinin Karakteri" başlıklı yazısında şunları yazmıştı:

Celal Bayar ve üç arkadaşı tarafından kurulan Demokrat Partinin Programını dünkü gazetelerde okuduk. Henüz maddeler üzerinde durup esaslı incelemelere girecek vakit olmamakla beraber, ilk edindiğimiz intiba gaye ve mahiyet bakımından Halk Partisi ile Demokrat Parti arasında büyük farklar olmadığıdır. yeni

---

(4) Metin TOKER, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990. sf.84, 91

partinin kurucuları, kısa zamanda iyi bir eser hazırlamışlar, derli toplu bir programla Türk efkarının karşısına çıkmışlardır. Umumi prensipler arasında demokrasinin tarifine bir yer ayrılması iyi olmuştur. Maddeler, kolay anlaşılır, açık bir dille kaleme alınmıştır. Anayasanın ikinci maddesi ile devletimize maledilen (milliyetçilik, halkçılık, devletçilik..) prensiplerin kesin bir şekilde sınırlandırılmaya çalışılması da ayrıca takdire değer bir gayret ve iyi niyet eseridir. Böylelikle bir çok, yanlış anlaşılmaları önlemek, birbirine zıt inançların aynı çatı altında toplanmasına bir dereceye kadar engel olabilmek mümkün bir hale gelebilecektir. Gerekirse, aynı yolda daha çok çalışmak fikir ve prensipleri günden güne artan bir açıklığa kavuşturmak her zaman kabildir.

İdeoloji bakımından Demokrat Parti ile Halk Partisi arasında pek bir fark görülmemesi tabii sayılmalıdır. Celal Bayar Atatürk'ün yanında Cumhuriyet Halk Partisini kurma ve teşkilatlandırma vazifesini gören devlet adamlarımızdan biri idi. Yirmi şü kadar yıl boyunca hizmet ettiği partiden ayrılırken temel fikirlerini de orada bırakması kendisinden beklenemezdi. Türkiye' mizde siyasi alt üst edecek ictimai ve iktisadi büyük bir değişikliğe sahne olmadığımız için, bambaşka bir ideolojik hüvviyetle karşımıza çıksaydı, Celal Bayar'ın samimiyetsizliğinden haklı olarak şüplenebilecektik. Samimiyet ise her türlü başarının ilk basamağıdır.

Demek oluyor ki, ana prensiplerde Halk Partisi'nden ayrılmayan Demokrat Parti, çalışma metodunda ve gerçekleştirme programında ileri sürdüğü fikirlerle şimdilik bir kontrol partisi halinde vazife görmeye gayret edecek, ileride iktidar yerine geçebildiği takdirde, Türk sosyal ve politik bünyesinin hiç bir sarsıntıya uğramaksızın kendi yolunda gelişmesini sağlamak isteyecektir.

Atatürk inkılaplarının amaç bildiği milli demokrasimizin bir an önce gerçekleşmesi bakımından, bu hal, çok ümit verici,

cok sevindiricidir. Bununla beraber iki parti arasında ideolojik temayülleri itibariyle göze çarpan bazı farklar bulunmasına biz şahsen taraftarız. İçinde yaşadığımız dünya şartlarını hesaplayarak bu farkların daha ziyade ekonomik bünyemizle ilgili olanlarında ortaya çıkmasını temenni ediyoruz. Açıkçası, bu partilerden bir tanesi, ötekine kıyasla daha sol temayüllü olmalıdır. Cumhuriyet Halk Partisi ikinci Cihan Harbinden önce içinde bulunduğumuz tarihi zaruretlerden ötürü eklektik bir yol tutmak zorunda kalmış, altı oku kesin birşekilde sınırlandırmamıştır. Bu yüzden hala bugün bile halkçılık ve devletçilik prensiplerini şu veya bu tarafa çekip uzatmaya çalışanlara Cumhuriyet Halk Partisi arasında rastlamak mümkündür. Milliyetçilik, inkılapçılık prensiplerini de aynı şekilde başka başka manalara yoranlar bulunur.

Demokrat Parti, okların istikamelerini iyice tayine çalışmış, fakat daha ziyade ortalama bir yol tutmuştur. Mesela Halkçılık ve Devletçilik prensiplerinin tarifinden anladığımıza göre, bu parti garp rejimindeki manası ile daha ziyade liberal bir ekonomi politikasına taraflı görünüyor. Bu takdirde bu partinin yeri ötekinin sağına düşmektedir. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi kendi eklektik bünyesini tasfiye edip, muayyen bir iktisadi metodun sınırları içine çekilmezse, lojik olarak hiçbir sıralama yapmaya imkan olmayacaktır. Bir hükümetin, hatta bir başbakanın özel düşüncelerine göre, kah sağa, kah sola kayan, hatta çok defa her iki tarafa birden uzanmaya çalışan bir politika, belirli bir ekonomik işaret sayılmaz.

Bu hal belki de zamanla gelişecek, şimdi üzerinde emeklediğimiz patikalar ileride şu veya bu istikamette derinleşip genişleyecektir. Endüstrimizin henüz çocukluk devrinde bulunması, sınıf ve özel sermaye hareketinin var denilecek kadar gözle görünmemesi, bu günkü durumu açıklayan sebepler olarak ileri sürülebilir. Bununla beraber, milli gelişme hareketimize muvazi olarak belirli ekonomi metodlarının da siyasi bünyemizde açıkça yer almasını görmek isteriz.

Demokrat Parti'yi kurmakla Celal Bayar'ın çok güc mesuliyetli bir vazife yüklendiğine şüphe yoktur. Memleket idaresinde ölçülü, şuurlu ve yurt hesabına en faydalı bir halk denetlemesine yol açtığını görmek istediğimiz teşebbüsünde ona ve arkadaşlarına başarılar dileriz.(5)

Cumhuriyet başyazarı dönemin sosyo-ekonomik ve siyasal yapısını bu şekilde ortaya koyuyor ve siyasal kaynaklı sosyal ve politik gelişmeleri coşkuyla karşılıyordu. Halk da bu değişikliğe sevinmiş ve uyum sağlamakta hiç güçlük çekmemişti. Denebilir ki; çok partili yaşam Türkiye'de yüzyıllardır benimseniyormuşçasına Türk siyasal yaşantısına kolayca maloldu.

Demokrat Parti'nin simgesi "D.P." ve halk dilindeki adı "Demirkırat" idi. Merkezi; Ankara'da Sümer Sokak'ta, Antalya milletvekili Kemal Tunca'nın 8 numaralı binasıydı.

Demokrat Parti'nin Hükümete verilen ve yayımlanan tüzüğüne göre; merkezde üç organ vardı: Parti Başkanı, Genel Yönetim Kurulu, Merkez Naysiyet Divanı. Bunların hepisini büyük bir kongre seçecekti. Büyük kongreye kadar tüm yetkiler kurucularda olacaktı.

Partinin 85 maddelik programının "Umumi Prensipler" başlığı altındaki ilk madde: "Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur." şeklindeydi.

---

(5) Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ocak 1946.

Demokrat Parti Programına göre; temel amaç, demokrasi idi. Ekonomik alanda karma ekonomi denen, devlet ile özel teşebbüsün birbirlerini tamamlaması niteliğinde bir liberal devletçilik izlenecekti.

Liberal-devletçilik ekonomik politikada aslında birbirine karşıt iki temel görüşü vurgulamaktadır. Liberal deyimi yanına devletçi deyiminin konması, Anayasa gereği idi. Çünkü 1937'de yapılan değişiklikte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin "Altı ok" olarak simgelenen altı ilkesi anayasaya konulmuştu. Bu altı ilke de temelini Atatürkçü düşünceden almaktaydı. Biri de devletçilikti. Bu nedenle her parti devletçi olmaya yada görünmeye mecburdu.

Parti kurulduğu zaman Celal Bayar mecliste değildi. Ancak dört üye mecliste milletvekilliği görevini sürdürecekleri için yönetim kurulunun dört üyesi mecliste Demokrat Parti'yi temsil ediyordu.

C.H.P. içindeki muhalefetin C.H.P dışında gidebilecekleri başka bir partinin bulunması iktidar partisini rahatlatmıştı. Ancak Manisa Milletvekili Hikmet Bayurun 284 milletvekilinden 280'inin onayıyla C.H.P.'den çıkarılmasından sonra D.P.'ye geçeceği yolunda söylentiler çıkmasından sonra, Celal Bayar konu ile ilgili yorumunu isteyen gazetecilere: "Halk Partisi'nden çıkan veya çıkarılan herkesin bizim partiye geçecek sanılması yanlıştır. Demokrat Parti, üye almakta çok titiz davranmaktadır. Kendi düşüncesine uymayanları, Halk Parti'sinden çıkarılmıştır diye mutlaka kabul eder durumda değildir." demişti. D.P. kurulduktan kısa bir süre sonra yurt çapında hızla örgütlenme çalışmalarına başladı. D.P.'li milletvekilleri de meclis içinde düzenli bir grup durumuna girdiler ve 16 Ocak 1946'da, Halk Partisi müstakil gurubuna ait olan ve bu kez kendilerine verilen grup oda-

sına yerleştirdiler.(6)

D-I. c) D.P.'nin Tüzüğü ve Programı:

D.P. tüzüğü, programı ve idari şekli konusunda çok hızlı davrandı. Kurulduğu gün ilk olarak bu konuları açıklığa kavuşturdu. Hazırlanan tüzüğün 43. maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulunu oluşturacaklardı. Tüzüğün öngördüğü merkez örgütü oluşturan üç organ olan, Parti başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı doğrudan doğruya büyük kongre tarafından seçilecekti. İki yılda bir toplanacak olan büyük kongreden sonra, parti içinde en yetkili organ on kişiden oluşan, genel idare kurulu idi.

Partinin fiilen bütün idaresi ona aitti. Ayrıca Genel İdare Kurulu milletvekili adaylarını tesbit etme yetkisine sahipti. İdare örgütü il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden oluşuyordu. Bütün kademelerin yılda bir toplanan kongresi ve üç ile yedi üyelik birer yönetim kurulu vardı. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir yazman ve bir de muhasip bulunuyordu. Her ilin bir haysiyet divanı vardı. Parti tüzüğü örgütün idaresini ortaya koyuyor ve kısaca bu şekilde açıklıyordu.

Parti programı ise 85 maddeden oluşuyordu. Bu maddeler temel olarak çeşitli başlıklar altında açıklanıyordu. Bu başlıklar; Genel Prensipler, Adalet İşleri, Milli Eğitim İşleri, Sanayi İşleri Ticaret İşleri, Tarım İşleri, Orman İşleri Maliye İşleri ve Bayındırlık-Ulaştırma ile ilgili konuları maddeler halinde açıklıyordu.

Genel prensipler; Parti ideolojisini genel olarak açıklıyordu. İki başlık altında toplanırsa; liberalizm ve demokrasidir.

---

(6) Mahmut GÖLOĞLU, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf.41, 43.

Liberalizm , hem özgürlükler açısından, hem de iktisadi tüzen açısından kabul edilmmişti. 4. Madde'de belli başlı insan hak ve özgürlükleri öngörülmüştü. 5. Madde'de Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslarına dayandığı belirtilmişti.

İktisadi açıdan, anayasada yer almış olan devletçiliğin asıl görevleri arasında özel kuruluşların desteklenmesi gereği işaret edilmmişti.

Demokrasi görüşü ise, doğrudan doğruya partinin kuruluş amacı olarak programın birinci maddesinde açıklanıyordu.(7)

Yukarıda daha önce açıkladığımız program başlıklarından Genel Prensipler dışındaki tüm başlıkların içerdiği maddeler hükümet işleri ile ilgili konuları açıklıyordu.

Açıklamalarda Üniversitelerin idari özerkliğinin gerekliliğine değiniliyor ve bu konuda vaatlerde bulunuluyordu. 42. Madde'de "özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetinin esas olduğu" belirtiliyor ve hatta 47. Madde'de verimlilik gözönünde bulundurularak devlet kuruluşlarının özel girişime devredilmeleri istenilerek partinin iktisadi görüşleri genel olarak açıklanıyordu. Parti çeşitli toplumsal sınıflara da şu maddelerle hitap ediyordu; 51.Madde, piyasanın faaliyetiyle ilgili olarak tam liberal görüşünü benimsediği, kesin zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmayacağı belirtiliyordu.

Memleket kalkınmasında izlenecek yolun tarım sektörüne ağırlık verilmesinden geçeceği programda açıklanıyordu. Ayrıca 71. ve 73. Maddelerle; denk bütçe esas ve vergi sisteminde "vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesini" gerekli bulduğu belirtiliyordu.(8)

---

(7) Programın 1. maddesi çalışmamızın "D.P.'nin Kuruluşu" başlığı altında aynen aktarılmıştır.

(8) Cem EROGLU, a.y. sf.12, 13.

D-I. d) D.P.'nin Başarısının Nedenleri: (*)

1945'den itibaren doğup gelisen D.P. muhalefetine başa-
rıya ulaşabilmesi için iki tane temel koşul vardı. Bunlardan bi-
rincisi: kamuoyunun güvenini kazanmıştı. Yani kamuoyunun yeni
kurulan partiyi iktidarın denetiminde, Serbest Fırka deneyiminde
olduğu gibi yapay bir muhalefet olmadığına inanması gerekiyordu.
Ancak bu yolla halk muhalefeti destekleyebilirdi.

İkinci koşul ise muhalefetin, iktidara karşı, güven uyan-
dırması için Cumhuriyetin büyük yasaklarına dokunmamasından ge-
çiyordu. Bu yasaklar ise, rejimin güvenliği için şart olarak
kabul ediliyordu. Laiklik ve anti-komünizm rejimin güvenlik du-
varlarını oluşturuyordu.

Demokrat Parti, muhalefet olarak kurulduğu andan itiba-
ren, rejim içi bir çizgide ilerlemeye özen gösterdi. Sol aleyh-
tari girişimlerinde de hükümeti sürekli destekledi. Rejimin li-
berallesmesinin, solun ezilmesine bağlı olduğu görüşünde hükümet
ile birlikti. Kurucuları, siyasal yaşantımızın o güne kadar ge-
listirdiği çizgiye tamamen sadık kisilerdi. Ayrıca Demokrat Par-
ti'li yöneticiler ne kadar sert muhalefet uygularlarsa uygula-
sınlar, yine de yasal yollardan dışarı çıkmamaya çok dikkat et-
tiler. Üstelik iktidarın, D.P.'ye muhalefet döneminde büyük bas-
kılar yapması karşısında, parti tabanından gelen yasadışı karşı
koyma isteklerine karşın...

İktidarın izniyle veya teşvikleriyle muhalefete giriştik-
leri gerçek olmasına karşın, hiç bir zaman, onun uysal bir aracı
olmaya yanaşmadılar ve Serbest Fırka deneyiminde olduğu gibi
partilerinin bir muvazaa (danışıklı döğüş) eseri olmadığı izle-
nimini geniş kamuoyu üzerinde bıraktılar. Rejimin dışına düşme-
mek şartıyla en etkili muhalefeti yaparak hem hükümeti zorladılar,
hem de halkın güvenini kazandılar.(9)

---

(9) Cem EROĞLU, a.y. sf.12, 13.

D.P.'nin başarısının başlıca nedenleri arasında, parti kurucularının Türk toplumundaki bazı eğilimlere ve niteliklere doğru teşhis koymuş olmalarıdır. Bu teşhis D.P. yönetiminin halk tarafından tutulmasını, izlenen politikaların kendi çerçevesinde başarılı olmasını sağlamıştır.

Öncelikle "Devlet" kavramının Türk toplumundaki özelliğini, halkın devletten ne beklediğini kendi açısından doğru saptamış; stratejisini buna göre ayarlamıştır. Celal Bayar D.P.'nin bu konudaki tutumunun rastlandığı değil, dikkatli bir incelemenin sonucunda oluştuğunu belirtmiştir.

Ayrıca Celal Bayar, 29.6.1969 ile 29.7.1969 arasında Hürriyet gazetesinde yayınlanan tefrikasında D.P.'nin devlet kavramıyla ilgili diğer teşhislerini açıklamıştır.

Bu açıklamalara göre, D.P. öncelikle "Türkiye toplum yapısını, batı milletleri toplum yapısına uymadığını" görmüştür. Bizde "kölelik, derebeylik ve bunun sonucu olarak aristokrasi doğmadığı" kanısındadır. Bu ortamda oluşan devlet, halka dayanmıştır. Devlet, bütün halka dayanmıştır.

"Devlet, bütün tarih boyunca milli devlet vasfını taşımıştır. Onun için de, her tabakadan halk, "Devlet baba" der. Bu söz başka dillerde yoktur, halk böylece devleti kendinden saydığını göstermektedir. Koruyucu devlet yönetimi geleneği Türkiye' de yerleşmiştir."

D.P. iktidara gelirse "bin yıllık geleneğimizin içinden gelen koruyucu devlet felsefesi" uyarınca "milli ekonominin temelini tarıma dayayan" bir anlayışla hareket edecektir." Öncelikle köylünün ürününü değerlendiren bir politikayı sonuna kadar izleyecektir.

Ayrıca, 1950'ye kadar ki, yönetimin "yukarıdan aşağıya, devletten millete doğru" işlediği kanısındadır. Oysa D.P."mil-

letten devlete doğru bir fikir ve uyarma hareketinin gerektiğine" inanmaktadır. "Devlet yönetimini aşağıdan yukarıya doğru işleten" bir parti olacaktır.

Bu çerçevede düşünüp hareket eden D.P. iktidarı halka yakın düşen yöntemleri bulmakta güçlük çekmeyecektir. C.H.P. gibi halkı karsıdan sömürenlere yahut sömürüye alet olanlara dayanmak yerine, D.P.'nin "bizzat halkın yanında olup" onu sömürenlere (eşrafa) dayanması, bu yöntemlerin bulunmasını kolaylaştıracaktır. Gerçekten de D.P. iktidarının devleti "siddet"ten uzaklaşacak, memur-tahsildar baskısına son verecek, köylü kitlelerini gözetten bir siyaset izleyecektir.(10)

Kısacası D.P. Türk toplumsal yapısını yerinde tahlil yaparak değerlendirmiş ve zamanın koşullarını gözönünde bulundurarak hareket etmiş ve bunun politik olarak olumlu sonuçlarını almıştır. Halkı kendisine inandıracak etkili propagandaları yapmıştır. Östelik Türk politik yaşantısına yeni yeni yöntemler de getirmiştir.

D-II. MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ VE DİĞERLERİ.

D.P.'den önce siyasal yaşantımızda II.Dünya Savaşı sonrasında beliren bir parti vardır.

6 Haziran 1945'de yeni bir parti kurmak için başvuruda bulunarak 18 Haziran 1945'de izin alıp, Temmuz başında resmen kuran kişi Türk siyasal yaşantısına Nuri Demirağ olarak geçmişti. Partinin adı Millî Kalkınma Partisi idi. Ancak toplum bu partiyi yeterince yetenekli bulmamış, ciddiye almamış, hatta

---

(10) İsmail CEM, Türkiye'de Gerikalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, sf. 383, 385.

genel başkanın sık sık verdiği kuzu ziyafetlerinden dolayı "Kuzu Partisi" adı takılmıştır.(11)

Kurulan diğer partiler ise Türkiye Sosyalist Emekçi Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi idi. Ancak, Peker hükümeti döneminde bu solcu partiler kapatıldı ve liderleri tutuklandı.(12)

Dönem içinde siyasal yaşantımıza katılan diğer bir parti ise Demokrat Parti'den ayrılanların oluşturduğu Millet Partisi'dir. Bu konuda ileride ((E-II.f) başlığı altında) incelenecektir.

Milli Kalkınma Partisi ayrıntılı bir programa sahip değildi. Faaliyetleri, kurucusunun kişisel düşüncelerinin dışına çıkamıyordu. Bu nedenle, bu partinin siyasal mücadeledeki rolü çok küçük olmuştur. Ancak Hükümet bu partinin kurulmasına izin vererek, muhalefet partilerinin kurulmasına izin vermiş oldu.(13)

---

(11) Mahmut GÖLÖĞLU, a.y., sf.36.

(12) Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, sf.132, 133.

(13) Cem EROĞLU, a.y. sf.19.

(*) Demokrat Partinin başarısının nedenleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Samet Ağaoğlu, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

E. ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİSTE SİYASAL VE TOPLUMSAL MÜCADELE

E-I. PARLAMENTO DIŞI MÜCADELE

E-I. a) D.P.'nin İlk Hamleleri:

D.P. kurulduğu sıralarda C.H.P.'liler demokrasiye geçiş olgusunu gerçekleştirebilmenin onuruyla, yeni partiye sıcak bakıyorlar, hatta yaşaması için destekliyordlardı.

Ancak D.P. kurulduktan sonra, durgun olarak geçirdiği ilk üç aydan itibaren, birden bire yayılmaya başlamıştı. Çünkü halk, yeni partinin gerçek bir muhalefet partisi olduğuna inanmaya başlamıştı. 1946 baharında, kuruluşundan çok kısa bir süre geçtiği halde, D.P. ülkedeki muhalefeti kendi saflarına çekmeyi başarmıştı.

Kasaba ve köylerde vatandaşlar kendi olanaklarını kullanarak biraraya gelip, D.P.'nin şubelerini açıyordaldı, daha sonra da parti mekeziyle ilişkiye geçiyorlardı. Böylece örgütsel ilişki partide aşağıdan yukarıya geliyordu. Bunun temelde tek nedeni, parti programının halk üzerinde yaptığı etki değil, partinin, iktidar partisine muhalif olduğuydu. Bu şekilde hızla büyüyen D.P.'nin kısa zamanda iktidar partisine rekabet yaratacak kadar güçleneceği, 1947 başlarında yapılması tasarlanan seçimlerde iktidara aday bile olabileceği C.H.P.'lilerce de kabul edilir gibi görünüyordu. Bu durum, başlangıçta D.P.'ye dost tavırlarla yaklaşan C.H.P.'lilerin tavırlarını değiştirdi. Bu gerginlik Eylül 1946'da yapılması planlanan belediye seçimlerinin Mayıs 1946'ya alınmasını öngören yasa teklifinin Halk Partisi hükümeti tarafından meclise getirilip, aynı gün kabul edilmesi

sırasında, iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında açık çatışmaya dönüştü. Çünkü belediye seçimlerinin önceye alınması 1946 yazında genel seçime gidileceği anlamına gelirdi ki, muhalefet partisi buna hazır değildi.

D.P. örgütlenmesinin geciktirilmek istendiğini iddia ediyordu. Ayrıca seçimlerin dürüst yapılmasını sağlayacak önlemlerin alınmasını, basın, cemiyetler, Polis Teşkilat Kanunları gibi anti-demokratik kanunların değiştirilmesini istiyordu. Halk Partililer ise, buna karşılık olarak, muhalefetin iş başına geçmeye kalkışmadan önce olgunlaşması gerektiğini söylüyorlardı.

Seçime erken gitmelerinin gerekçesi olarak da iki dereceli seçimle kurulmuş, Büyük Millet Meclisi yerine tek dereceli, daha demokratik bir seçimle yeni bir meclis seçmek ve böylece halk oyuna hala sahip bulunup bulunmadıklarını anlamak isteklerini, gösteriyorlardı.(1)

D.P. belediye seçimlerinin öne alınması karşısında, engel olabilecek bir şey yapamayınca tedbire, karşı tedbir kararıyla, seçimleri boykot kararı aldı. Kamuoyunda boykot olumlu karşılandı. Ardından da D.P.'liler katılmadıkları bu seçimi dikkatle izleyip usulsüzlükleri, baskıları "millet adına protesto ettiler.(2)

Bu sıralarda D.P.'lilerin bir başka hamleleri de muvazaa partisi olmaları şüphesini üstlerinden atmak gerekçesiyle, anayasadaki altı ilke nedeniyle bütün partilerin birbirlerine benzediğini açıklayan İzmir il parti başkanı Ekrem Hayri Östündağ'

---

(1) Kemal KARPAT, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, sf.136.

(2) Cem ERDOĞLU, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, sf. 15.

in muhalefet ve D.P. Genel Merkezi'nin, Devlet Başkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması gerektiği fikrini ortaya atması oldu.(3)

D.P. bir yandan etkin muhalefet yaparken, bir yandan da yurt çapında örgütlenmesini hızlı bir şekilde sürdürüyordu.

12 Haziran'da D.P. Genel Başkanı Celal Bayar, 'kendisiyle görüşme yapan Cumhuriyet gazetesi muhabiri Doğan Nadi'ye parti örgütlenmesi hakkında şu bilgileri veriyordu; "Şimdi 34 vilayette ve 160 kazada teşkilatımız vardır. Fakat bunların bir kısmı sadece bizim müteşebbis heyetlerimizdir. Altı-yedi kişilik heyetler. Seçimlerde faal olabilmeleri için yapmaları zaruri olan teşkilat tamamı ile ayrı bir istir. Mesela az evvel İzmit'ten bir telefon aldık. Orada da bir müteşebbis heyet kurularak faaliyete başlamış. Ama, dediğim gibi, bunlar müteşebbis heyetlerdir. Henüz muhite yayılmak imkanı bulamamışlardır."(4)

D.P.'nin örgütlenmesi sırasında geliştirdiği taktiği de D.P. kurucuları C.H.P.'den gelmiş oldukları için oradaki arkadaşlarını yeni partilerine toplamaya çalışmalarıydı. Tek parti düzeninde Celal Bayar hizibinde olanlar birer ikiye D.P.'ye geçmeye başladılar. Bu durum D.P.'nin ikinci bir C.H.P. gibi görünmesine ve C.H.P.'den gelenlerle, politikaya ilk kez atılanlar arasında ayrılıklar çıkmasına neden oluyordu. Ayrıca C.H.P.'lilerin D.P.'ye geçme sayıları çoğalınca muvazaa iddiaları geniden gündeme geldi. D.P. başkanı Celal Bayar, İstanbul'da yaptığı bir konuşmada, bir kez daha bu iddiaları yalanlamak zorunda kaldı.(5)

---

(3) Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1946.

(4) Cumhuriyet Gazetesi, 13 Haziran 1946

(5) Mahmut GÖLÖĞLÜ, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, sf.43, 44.

E-I. b) Muhalefet Karşısında C.H.P.:

D.P.'nin özgürlükçü vaatlerle Türk siyasal yaşantısına girmesi karşılığında, C.H.P. bu vaatleri amaçsız hale getirmek için bir takım yenilikçi kararlar almaya girişti. 25 Nisan 1946'da İnönü'nün olağanüstü toplantıya çağırdığı C.H.P. kurultayı, 10-11 Mayıs tarihlerinde toplanarak, tek dereceli seçimi, sınıf esası üzerine parti kurulabilmesini ve "değişmez" parti başkanlığının seçime bağlı başkanlık haline getirilmesini kabul etti. Subat sonlarında yeni bir tüzük çıkartarak dernek ve birlik kurma konusunda öğrenciler serbest bırakılırken, Mayıs sonunda mecliste tek dereceli seçim esası kabul edildi. 13 Haziran'da, Üniversiteler kanunu oybirliği ile geçerken, aynı gün matbuat kanununun, hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. maddesi değiştiriliyor, getirilen yeni hükümler bu yetkiyi mahkemelere devrederken, basın suçları da affediliyordu. Bu kararların ardından Cumartesi günü, Türkiye Cumhuriyeti'nin, iki dereceli seçimle seçilmiş son meclisi dağılıyordu.

C.H.P., Demokratların elinden liberalleşme silahını kaptırmaya çalışırken, toplumsal tabanda da olumlu yeni izlenimler yaratmak üzere çeşitli yeniliklere giriştiler. İlk aşamada köylüler gözetilerek hazırlanan Toprak Kanunu gündeme getirildi. Ardından 23 Ocak 1946'da, toprak mahsulleri vergisi kaldırıldı. Aynı dönemde, işçilerin yararına olarak işçi sigortaları kanunu yürürlüğe kondu. Çalışanların sosyal güvencelerinin sağlanması ve genel seviyelerinin yükseltilmesini amaçlayan, Çalışma Bakanlığı kuruluş kanunu kabul edildi. 5 Nisan'da İstanbul'da gelen Missouri savaş gemisine benzeri görülmemiş bir karşılama töreni düzenlenerek, C.H.P., demokratlar kadar Amerikalılar yanında saf tutabilmek için yarış yapıyordu.

Ancak savaş rüzgarları durmuş olmasına rağmen sıkıyönetim henüz kaldırılmamıştı.(6) İktidar partisi tek dereceli seçim

---

(6) Cem EROĞLU, a.y., sf. 14.

sistemini kabul etmesiyle birlikte, muhalefete örgütlenmesi için fazla bir zaman tanıyarak seçimi bir yıl önceye almıştı. Ancak daha önce kendisince demokratik saydığı bir kararla, 21 Nisan 1946'da İstanbul, Niğde, Kütahya ve Seyhan'da yapılacak olan ara seçimde aday göstermeyeceğini ve C.H.P.'li seçmenlerin dilediklerine oy vermekte serbest olduğunu açıkladı. Zaten genel seçimlerin de bir yıl erkene alınmasının, bu ara seçimlerin sonucunda Halk Partili oldukları bilinen kimselerin milletvekilliğine seçilmesinin (Yahya Kema Beyatlı, Sinan Teklioğlu, Emin Tokar, Rifat Gürsoy) neden olduğu düşünülmektedir.(7)

Seçimler bir takım pratik hesaplar yapılarak bir yıl önceye alınmıştı. Erken yapılması halinde hem Halk Partisi iktidarda kalabilir, hem de muhalefetin iktidara çabuk geçme hevesi ve heyecanı bastırılmış olurdu.

Berçekten de muhalefet seçimlerin yaklaşmasından kuvvet alarak gayret sarfetmekteydi.

Bir başka neden de, Demokrat Parti'nin kuruluşundan bir kaç gün sonra, henüz ne önderlerinin fikirleri, ne de partinin prensipleri açıkça belirmeden iktidara gelmeyi başarırrsa, bu ancak, dinci-gericiden topraksız köylüye kadar her çeşit hoşnutsuzlu içine alan muhalefete dayanarak mümkün olabilirdi. Bu durum da rejimin temellerini tehlikeye düşürebilirdi.(8)

E-I. c) C.H.P. Olağanüstü Kurultayı:

Seçimlerin öne alınması konusundaki tartışmalar sürerken, C.H.P.'nin olağanüstü kurultayı, Büyük Millet Meclisinin Genel

---

(7) Mahmut GÖLÖĞLU, a.y., sf.45.

(8) Kemal KARPAT, a.y., sf.137, 140.

Kurul salonunda toplandı. O sırada bir bağımsız bes D.F.'li milletvekili vardı. Yani Genel Kurul salonu yalnızca C.H.P.'lilere ait değildi.

Kurultayda Cumhurbaşkanı ve parti başkanı İsmet İnönü bir konuşma yaptı. İnönü önce tek dereceli ve erken seçim konularına değinerek, "Sayın üyeler, sizleri Türk halk iradesinin yeni bir aşamasına karar vermeniz için çağırdım, bu tek dereceli seçimdir. Bu seçimi doğal olarak 1947'de düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri, ülke yönetimini bir an önce kararlı kılmak zorunluluğunu gösterdi. Dünyanın hali, daha bulanık ve karanlık olarak, uzun bir sürünceme yolu tutmuştur. Bu yolda ne gibi ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Bir yıldan beri memleket içinde Büyük Millet Meclisi'nin otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. İçeride ve dışarıda hiç bir politika, otoritesinden kuşku duyulan bir millet meclisi ile yürütülemez. Bunun doğal sonucu, hızla bir seçime gitmek olacaktır. Bu düşünceler gösteriyor ki, eğer bir iki ay içinde olağanüstü bir engel çıkmazsa, yeni seçime gitmek kararındayız" şeklinde bir konuşma yaptı.

İsmet İnönü, güvenli bir seçime kesinlikle gerektiğini belirterek, muhalefetin devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması konusundaki önerilerini şu şekilde karşıladı: "Zamanın bizde ne ihtiyaçlar meydana çıkaracağını kestiremeyiz. Belki bizde de bir gün Cumhurbaşkanı seçimi için Anayasa'da değişiklik lüzumu ileri sürülecektir. Bu, gelecek kuşakların işidir. Benden sonra geleceklere bugünkü düzenin şekilde olduğunu söylemekte direnirim."

İnönü, C.H.P. genel başkanlığının değişmezliğinin kaldırılarak dört yılda bir genel başkanlık seçimi yapılmasının doğru olduğunu belirtti. Halk Partisi Kurultayı, Milli Şef tarafından istenen bütün değişiklikleri kabul etti. Gereği kalmamış olan Halk Partisi Müstalik Gurubunu tüzükten çıkardı. Yapılan seçimlerle, İsmet İnönü'yü, dört yıl için C.H.P. genel başkanlığına

getirildi. Genel başkan vekilliğine Sükrü Saracoğlu'yu, Genel Sekreterliğe Nafi Atuf Kansu'yu getirdi. Tek dereceli seçim usulünü de kabul eden kurultay, toplantıyı sona erdirerek dağıldı.(9)

E-I. d) D.P.'yi Tutan Basına İktidarın Tepkisi:

D.P. bir yandan örgütlenme etkinliklerine ağırlık verirken, bir yandan da halkın muhalif olduğu konuları saptayarak, kendi muhalefet politikaları için malzeme olarak kullanıyordu. Basın da bu şikayetlere ve muhalefete geniş yer veriyordu. Bu aşamada iktidar ile basın arasındaki çelişkiler belirmeye başladı. Bu çelişkiler zamanla iktidarın tepkisine neden oldu.

D.P.'lilerin etkili ve halkı katarak yaptığı muhalefet, genel seçimlerden sonra seçimlerde yapılan usülsüzlükleri ve baskıları protesto için yapılan protesto mitingleriydi.

İlk protesto İzmir'de kırk bir kişinin katılımı ile yapıldı. İki gün sonra on bin kişi Bursa'da toplandı. Ankara, Konya ve Adana'da da peşpeşe mitingler yapıldı. Halk Partisi bu mitingleri sınırlı bir sessizlikle karşıladı. Ancak İstanbul'da sıkıyönetimin kendine verdiği olanakları kullanarak, Celal Bayar'ın şiddetli bir protestosunu yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazetelerini Sıkıyönetim kararıyla kapattı.

Seçimle ilgili şikayetlerin gazetelerde yayınlanmasından sonra 13 Eylül'de, yürürlükteki basın kanununu değiştirmek üzere görüşmelere başladı. Teklifin tamamı üzerinde görüşmeler başladığında iki partinin konu üzerinde tamamen karşıt saflarda yer aldıkları ortaya çıktı. Başbakan Recep Peker, "totaliter" bir tavır içinde konuşmaya başlayarak, savaş sırasında sıkı düzen

---

(9) Mahmut GÖLÖĞLÜ, a.y., sf.46, 47.

altına alınmış basının, kamu düzeninin ve asayişin sağlanması adına, üzerindeki baskının sürdürülmesi taraftarı olan düşüncelerini anlatarak sözlerini tamamladı. Bu arada, insan hakları, muhalefet ve basın hürriyeti gibi sözcüklerin üzerinde ısrarla durarak eleştirileri dağıtmaya çalışıyordu.

Daha sonra söz alan Adnan Menderes iktidarın basın özgürlüğü konusundaki düşüncelerini şu şekilde eleştirdi. "Açık hakikat şudur ki, vatandaş hürriyetine saygı göstermek, millet ve devlet menfaatlerine hadim olmak gibi tabirler altında hükümete muhalefet etmekte olan gazeteler dize getirilmek istenmektedir."

Yeni getirilen tekliflerin anti demokratik nitelik taşıdıkları ortadaydı. Örneğin, gazete çıkaracak olanların yasal nitelikleri arasında "Sur şöhret" sahibi olmamaları isteniyor ve yasal nitelikleri bu duruma uygun olmayanların verdikleri gazete çıkarma beyannamelerinin verilmemiş sayılacağını belirtiyordu. Beyanname vermeyen gazetelerin veya dergilerin ise en büyük mülkiye amirinin emriyle kapatılabileceği öngörülmüyordu. "Resmi şahsiyetlerin şeref ve haysiyetleri hakkında suizanni davet edecek müphem yazılar, devlet kuvvetlerinin herhangi birine karşı halkın güvenini sarsacak uydurulmuş veya sadece mehiyeti değiştirilmiş haberleri, beş seneye kadar varan ağır hapis" cezalarıyla cezalandırılıyordu. Teklifin anti-demokratik olduğu savunulmasına karşın, Halk Partililer teklifin tümünü kabul etmekte bir sakınca görmediler. C.H.P.'lilerin bu kararlarında, Yunan içsavaşının başlamasından ve Sovyet talepleriyle ilgili olarak komşumuzla nota savaşımızın devam etmesinden kaynaklanan gerginliğin etkisi olduğu söylenmektedir.(10)

---

(10) Cem EROĞLU, a.y., sf. 16, 19.

E-I. e) D.P.'nin İktisadi Eleştirileri:

C.H.P. hükümeti basınla ilgili yeni kısıtlama kararlarıyla siyasal yapıyı oluşturmada ne kadar etkili olduğunu bir yandan muhalefete hissettirmeye çalışırken, bir yandan da yeni bir dizi önlemler alma girişimine hazırlanıyordu.

Bu önlemler memleketin iktisadi yaşantısını da kapsıyordu. Ancak D.P. muhalefetini bu iktisadi kararlarla ilgili olarak da göstermişti. D.P. tarafından en çok eleştiriyeye uğrayan iktisadi kararlar, 7 Eylül kararları olarak bilinen devalüasyon kararıydı. Bu karar, gerçekte uygulamada olan bir duruma resmiyet kazandırmak için alınmıştı. Çünkü savaş döneminde toptan eşya fiyatlarında dört kat artış olmuştu. Bu durum, paranın değerinin dörtte bire indiği anlamına geliyordu. Oysa resmi kur değişmemişti. Bu durum ihracat için olumsuz bir etken oluşturunuyordu, öte yandan karaborsa için de teşvik edici bulunuyordu. Hükümet, serbest döviz rejimini kabul etmek üzere Bretton Woods antlaşmasına katılmayı düşünüyordu. bu durumda gerçeklere daha yakın bir dolar kuru saptamak gereğini duydu. Demokrat Parti, bu kararları bir kaç açıdan eleştirdi. Bu kararların alınmasının zamansız olduğunu belirtti. İddiasına göre, dünya piyasasında ihrac ettiğimiz mallara talep hızla artmaktaydı. Bu durumda paranın değerini düşürmek zararlıydı. İkincisi, bu karar, fiyatların yükselmesine yol açacaktı. İthalat zorlaşacağına göre, ithal malların fiyatları zaten yüksekken daha da artacaktı. Ayrıca, ithalatın zorlaşması, savaş döneminde yenileyemediğimiz üretim araçlarının dışarıdan getirilmesini güçleştirerek, sınai kalkınmamızı balta- layacaktı.

Ekim ayında hükümet bir takım zamlar yaptı. Paranın satınalma gücünün düşmesinden etkilenecek güç durumda kalan memurlara zam verildi. Fakat memurlara yapılan zammı karşılayabilmek için de PTT, denizyolları ve demiryolları ücretleri yükseltildi. Böylece alınan kararlar halk üzerinde hoşnutsuzluk ve şikayetlere neden oldu. Bir süre sonra Peker hükümeti, yeni sertlik ön-

lemelerine başvurarak, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisini ve bunları destekleyen altı gazeteyi kapatma kararı aldı. Solcu parti liderleri ile bir kısım üyeler tutuklandı. Siyasal ortamın bu şekilde baskı dönemine girmesinden sonra Demokratların, hükümeti eleştirmeye devam etmesi, demokrasi adına atılan cesaretli adımlar olarak değerlendirilmeliydi.(11)

E-I. f) 1946 Seçimleri:

D.P.'nin üst düzey yöneticileri, başlangıçta 1946 yılında yapılacak seçimleri boykot etmek niyetindeydiler. Ancak, partinin merkezinde yapılan danışma toplantısında, partinin mahalli yöneticilerinin istekleri doğrultusunda seçimlere katılma kararı aldılar.

Hükümetin, seçimlerin tarafsız yapılacağı konusunda teminat vermesi, mecliste temsil edilmemek korkusuyla böylece partiyi halka tanıtmaya olanağından ve hükümetle doğrudan ilişki kurmak olanağından yoksun kalmak korkusu D.P.'yi seçime girmeye zorladı.

Seçimden önce D.P. Maraşal Fevzi Çakmak'ın aracılığı ile halktan çok güçlü destek görmüştü. Önceleri Halk Partisine girmeyi ve milletvekili seçilmeyi reddeden Fevzi Çakmak, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'nin listesinde bağımsız aday olarak katılmayı kabul etti.

Seçim kampanyası beklenmedik bir hızla gelişti. Ülkedeki tüm muhalifler Demokrat Parti'nin etrafında toplanıyordu.

---

(11) Cem EROĞLU, a.y. sf.19.

Muhalefet, özgürlük misyonunu yüklenerek, baskı rejimine karşı bir hareket olmak yönünde ilerliyordu. D.P. ileri gelenleri her gittikleri yerde muazzam kalabalıklar tarafından büyük bir coşkuyla karşılanıyordu. D.P. baskı yönetimine "artık yeter!" diyordu.

Seçim propagandaları sırasında, Demokratlar, Halk Partililerin kendilerine iftira ettiklerinden, jandarma baskısından, seçim gününden önce oy arttırma gayretlerinden ve hükümet memurlarının gayretkesliğinden şikayetciydiler.

Halk Partisi Genel Merkezi ise, şubelerine seçim kampanyasında zor usullerin kullanılmamasından çekinilmesini, muhalefeti dışarıdan para almakla suçlamaktan ve muhalefet partisinin kapanacağı tehdidini savurmaktan vazgeçilmesini tavsiye etme gereğini duyuyordu. İçişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, Ülkede ilk kez denenecek olan tek dereceli seçimlerde vatandaşların hiç bir engelle karşılaşmaksızın oylarını kullanabilmeleri konusunda uyarıda bulundu. Bütün bu önlemler alınırken seçimlerin tarafsız yapılamayacağı korkusu süregitmekteydi.

Halkçılar da Demokratları, halk mahkemeleri kurup "zalimleri" mahkum ettirmekten, zenginlerin malını bölüştürmekten söz açmakla, amaçlarının Halk Partisini yıkmak olduğundan, Arap harflerinin kabulü ile ezanın Arapça okunması gibi vaatlerde bulunarak dini siyasete alet etmekle suçlandırıyordu.

Ancak, bu seçim kampanyasında her iki parti de komünistlik konusunu ele almadılar; D.P.'yi komünist olmakla suçlandıran Yozgat Valisi, mahkemeye verilerek suçlu bulundu.

Halk Partisinin sağ kanadı D.P.seçim kampanyasının İnönü şahsına çevrilmiş olduğunu düşünüyordu. İnönü, kendisinin halk tarafından değil de meclis çoğunluğu tarafından Cumhurbaşkanı seçildiği gerekçesiyle C.H.P.'nin başkanı olarak kalmak istediğini ve bir partiye bağlı bulunmanın zorunlu olduğunu söylüyor-

du. Köylülere okul iasesi konusunda konulan yükümlülüğün hafifleyeceğini vaadediyordu. Ayrıca Demokratların eleştirdiği Toprak Kanununu savunuyor, hayat pahalılığı ile mücadele edeceğini söylüyor ve seçim kampanyası sırasında yapılan kötü propagandalardan dolayı kindar davranmayacağını belirtiyordu.

Halk etkin olarak politik tartışmalara katılıyor, adaylara daha önce görülmeyen türden ilişkilere giriyordu. Adaylar tek parti döneminde seçim bölgelerini pek az ziyaret edip dolaşırken, artık bütün köylere gitmeve çalışıyor, halkla konuşuyor, oyları karşılığında onlar için bir takım hizmetler vaat ediyorlardı.

Bu arada muhalif adaylardan kimsenin program sormadığı ve sadece muhalefet yaptığı için destekledikleri göze çarpıyordu. İstanbulda hızla artan sayıdaki gazetelerin çoğu da muhalefeti destekliyordu.

21 Temmuz 1946 tarihinde seçimler yapıldı. Seçmenlerin yüzde seksenbesi oy verdiler.

Seçim sonuçları açıklandığında sakin geçen seçim gününü izleyen günlerde ortalık karıştı. Çünkü seçim sonuçlarını duyan pek çok kimse düş kırıklığına uğruyor ve itiraz ediyordu. D.P.'nin oyları şehirlerde ilerideydi ancak kırsal alanlardan gelen seçim sonuçlarının ezici çoğunluğu C.H.P. lehineydi. Muhalefet, seçim sonuçlarının İstanbul için gizli görüşmelerden sonra C.H.P. lehine değiştirilmiş olduğunu iddia ediyordu. Üstelik İstanbul'daki 27 milletvekilliğinin 18'ini D.P. adayları kazanmıştı. Bütün ülke için alınan sonuçlara göre ise, 456 milletvekilliğinin, 395'ini C.H.P., 64'ünü D.P., 6'sını da bağımsızlar kazanmıştı.

Seçim sonuçlarına şüphelerinden dolayı halk hoşnutsuzluk içindeydi. Ortalığı yatıştırma girişimlerinin hiç biri sonuç vermeyince İstanbul'daki Sıkıyönetim makamları sert bir bildiri yayımlayarak, bazı gazeteleri kısırtıcı yayında bulunarak va-

tandaşların zihinlerinde seçim sonuçlarına ilişkin şüpheler uyandırmak ve memleket asayişine zarar vermekle suçlandırdı ve seçime ilişkin yorumların yapılmasını yasakladı.

1946 seçimlerinde ülkedeki düşünce ve çıkar ayrılıklarına rağmen tüm muhalefeti bünyesinde topladığı için D.P.'nin sosyal hareket niteliğine bürünmesine neden oldu. D.P. kurulduktan çok kısa bir süre sonra iktidara aday olarak seçimlere girmişti. Ancak, iktidara aday olmalarının nedeni, parti yöneticilerinin aldığı kararlardan değil, halkın muhalefete gösterdiği ilgiden kaynaklanıyordu. D.P.liderleri halkın gözünde politik düşüncelerine bakılmaksızın kahraman oluverdiler.

Demokrat Parti'nin genellikle işlediği konular, hayat pahalılığı, özgürlüğün kısıtlı oluşu, demokratik olmayan kanunlar ve yönetim organının yaptığı yolsuzluklardı. Demokratlar seçime sistemli bir seçim programı ve sosyo-ekonomik konularla ilgili olarak iyi işlenmiş düşünceleri yoktu. Temel olarak, bütün devrimler boyunca ve savaş yıllarında görülen kusurların, duyulan sıkıntı ve hoşnutsuzluğun sorumluluğunu Halk Partisi'ne yükleyerek muhalefet yapıyorlar ve var olan hoşnutsuzluktan yararlanmayı biliyorlardı.

Halk ise iktidara karşı ilk kez ona olan hoşnutsuzluğunun anlatım fırsatını bulmuştu. Muhalefete oy vererek Halk Partisi'ne karşı oy vermiş oluyordu. Demokrat Parti seçimi kazanamamıştı ama C.H.P. iktidar olduğu halde seçimi kaybetmişti. Seçim sonunda C.H.P. halk tarafından pek tutulmadığını anlamış oldu. Demokratların meclisteki sayısı toplamın yüzde onbeşine eşit rakama çıkması, yani 3'den 64'e çıkmış olması Demokratlara millet önünde daha rahat tartışma ortamı sağladı.(12), (13), (14)

---

(12) Cem EROĞLU, a.y. sf.16, 17.

(13) Mahmut GOLOĞLU, a.y. sf.59, 70.

(14) Kemal H. KARPAT, a.y. sf.141,147.

E-II. PARLAMENTO İÇİ MÜCADELE

E-II. a) D.P.'lilerin Meclis Boykotları ve Sonuçları:

D.P.'lilerin meclisi boykot etmeleri, demokrasiye geçişin önemli bunalımlarından birini oluşturmaktadır.

1946 seçimlerinden ve seçimlerden sonra yürürlüğe konan yeni uygulamalardan sonra D.P. birinci büyük kongresinin hazırlık çalışmalarına girmiştir. İlk olarak alt kademe kongreleri yapılıyordu. 25 Ekim 1946 da yapılacak Edirne il kongresi için D.P'li yöneticiler gezilere çıkarak, çeşitli yerleri dolaşıp halkla ilişki kurdular. Bu şekilde örgütlenme çalışması sürdürülürken aynı zamanda meclisteki parti gurubu da meclis çalışmalarına hazırlanıyordu. Meclis 1946 yılının 1 Kasım günü açıldı. Açılış konuşmasını İsmet İnönü yaparak, arkasından meclis başkanı ve başkanlık divanı seçimleri yapıldı. Bu seçimlere, D.P. gurubu, sonuçları önceden belli olması gerekçesiyle katılmadı.

Daha sonra partisi adına bir konuşma yapan Celal Bayar, hükümetin, siyasi ve idari denetimden yoksun olmasını, bu nedenle keyfi kararlar almasını ve 7 Eylül kararlarını eleştirdi.

Aralık ayında 1947 yılı bütçe görüşmeleri mecliste görüldürken iki parti arasında önemli anlaşmazlıklar çıktı. D.P.'liler hükümetin bütçe tasarısını şiddetle eleştirdiler. Adnan Menderes, bütçenin yeterince açık olmadığından, gittikçe bozulan ülke ekonomisinden ve ülke ekonomisi için bütçenin dengeleyici önlemlerden yoksun olduğundan, tarımın yeterince desteklenmediğinden, bürokrasinin çok yaygın hale geldiğinden bahsetti.

Hükümet adına konuşan Recep Peker, bu düşünceleri "psikopat bir ruhun ifadesi" olduğunu belirterek, Celal Bayar'ın da halkı isyana teşvik ettiğini söyledi. Bu sözler üzerine D.P. gurubu meclisi terk etti.

D.P.'lilerin meclis boykotu 9 gün sürdü. Her geçen gün bunalım daha da derinleşiyordu. Parti örgütünün D.P.'li milletvekillerini desteklemeleri de olaya rejimin tehlikeye düşecek bir nitelik kazanmasını sağlıyordu. İsmet İnönü bu duruma müdahale ederek, Celal Bayar'ı konuşmak üzere davet etti. Demokratlar böyle durumların tekrarlanmaması için güvence alarak 27 Aralık'da meclisteki yerlerine döndüler.

Bu olayın sonucunda muhalefetin de, artık rejim üzerinde söz sahibi olduğu anlaşılıyordu. D.P. ilk yılını gergin bir siyasal ortam içinde, hedefleri yönünde önemli yollar katederek tamamlamıştı.

Halk kendisine sunulan muhalefet etme olanağına biraz tereddütten sonra iyice sahip çıkmıştı. Önemli bir konu da hükümetin muhalefeti tamamen yok etme niyetinde olmadığı, aksine, güç şartlar içinde de olsa ona yaşaması için yardımcı olacağının anlaşılmış olmasıydı.(15)

E-II. b) D.P.'nin Birinci Büyük Kongresi:

Cumhuriyet tarihinde ilk kez 7 Ocak 1947'de başarılı bir muhalefet partisi büyük kongre açılışını yaparak çalışmalarına başlamış ve sesini duyurarak, aldığı kararların uygulanmaması halinde, iktidarı milletin yargısına terk edeceğini ilan etmiştir. Bu anlamda yeni partinin ilk büyük kongresi Türkiye'nin siyasal yaşantısında önemli bir dönüm noktasıdır.

Kongre Ankara'da toplanmış ve 11 Ocak sabahına kadar aralıksız olarak sürmüştür. Bu kongreye iktidar partisi de davet edilmiş

---

(15) Cem EROĞLU, a.y. sf.20, 21.

ancak birkaç C.H.P. milletvekilinin dışında davete uyan olmamıştır. Kongreye 906 delege katılarak, herkes dilediğinde konuşma fırsatı bulmuştur.

Kongre açılışında konuşan Celal Bayar, uzun bir konuşma yaparak, demokrasinin gelişmesi için, üç noktada toplanabilecek, alınması gereken önlemler üzerinde durmuştur. Bu önlemler, anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi, seçim kanununun güvenceli hale getirilmesi, devlet başkanlığı ve parti başkanlığının ayrılması olarak özetlenerek, kongre çalışmalarının ana teması haline gelmiştir.

Ayrıca bu konuların özel bir komisyon tarafından incelenmesi verilen bir önergeyle oybirliğiyle kabul edilmiştir.(16)

Kongre sırasında söz almak isteyen herkes düşüncelerini kısıtlamaksızın söyleme fırsatını bulmuş ve bu durum kongre de herkesin o güne kadar üzerinde hissettiği baskıyı haykırmasına neden olmuştur. Halk Partisi şiddetle eleştirilmiş, bu eleştirilerin boyutları, provakasyon halini alan konuşmaların ve gösterilerin sonunda C.H.P.'yi tüm kötülüklerin anası şeklinde ilan etmelerine neden olmuştur. Adnan Menderes bu hakim hava içinde 10 Ocak günü yaptığı konuşmasında önceden üyesi olduğu partiyi "Devlet Partisi, devlet kılıcını kuşanmış, hükümen arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır." şeklinde tanımlamıştır. Kongre yapılan heyecanlı konuşmalardan fırsat buldukça, önüne gelen konuları karara bağlıyordu. Bu arada kurucular tarafından hazırlanan tüzüğün bir kaç maddesi değiştirildi. Milletvekili adaylarının genel idare kurulu tarafından seçilmesi ile ilgili yürürlükteki tüzüğün 13. maddesi, demokrasi adına yapılan bu büyük kongrede tepeden inmecilik olarak değerlendirilerek, büyük tepki yarattı. Delegeler adeta ayaklanarak

---

(16) Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1947.

adayların örgütçe saptanmasını istediler. Yöneticiler bu olayların gelişmesi üzerine zor durumda kaldı. Celal Bayar bunun üzerine bir öneri ortaya atarak, örgütün, yerel sorunları iyi bilen adayları çıkarmasını, genel merkezin ise, ufku geniş, dünyayı ve ülke sorunlarını bilen adayların meclise girmesini sağlaması görüşünü gündeme getirdi. Sonuç olarak madde komisyonda görüşülerek, burada kongrenin havasına uygun yeni bir metin hazırlandı. Yeni metne göre esas girişim örgütten geliyor, ancak genel merkeze belirli ölçülerde müdahale olanağı tanınıyordu. Konu bu şekilde sonuca bağlanarak, örgütün, genel merkeze olan baskınlığı ortaya çıkıyordu. Bu olay aynı zamanda delegelerin, özgürlük ve demokrasi adına yöneticilerine karşı çıkacak kadar keskinleştiğini gösteriyordu.(17), (18)

Büyük kongrenin son gecesinde, partinin yönetici kadrosunun seçim yapılarak, ana davalar komisyonunun raporu kabul edildi.

Genel başkanlık seçiminde 548 delege oylamaya katıldı. ve 541 oylarak Celal Bayar parti başkanlığına seçildi. yeni seçilen idare kurulunun üyeleri ise, aldıkları oy sırasına göre şunlardı: Emin Sazak, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat köprülü, Refik Şevket Ince, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşek, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Alaygın, Samet Ağaoğlu, Cemal Ramazanoğlu ve Hasan Dincer.(19) Kongrede anadavalar komisyonu raporu da ele alınarak, Bayar'ın açış konuşmasında belirttiği önemli üç nokta üzerinde duruldu. 11 Ocak 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesi bu anadavaların "1. Anayasa ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması, 2. Va-

---

(17) Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ocak 1947.

(18) Cem EROĞLU, a.y. sf.22, 24.

(19) Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ocak 1947.

tandas reyinin sağlanması, 3. Devlet reisliği ile parti reisliğinin bir zat uhdesine verilmemesi" olduğunu belirterek bu davaların kongrede ittifakla kabul edildiği haberini veriyordu.(20)

Rapordaki diğer bir madde, idarenin tarafsızlığının sağlanmasıydı. Raporun getirdiği ve Bayar'ın konuşmasında bulunmayan en büyük yenilik, bu talepler kabul edilmediği takdirde, Demokrat Parti'nin meclisi terk edeceği, mücadeleyi milletin içinde vereceği şeklindeki tehdidiydi. Bu tehdit, o zamana kadar halkın üstünde ve dışında oynanan siyasi iktidar mücadelesinin, halkın sinesinde gerçekleşeceğinin anlatımıydı.

Anadavalar komisyonunun hazırladığı bu rapor, siyasal tarihimizde "Hürriyet Misakı" belgesi adıyla anılmaktadır. Hürriyet Misakı belgesi ile Türkiye halkı ilk kez siyasal yönetim sahnesine çıkarılmıştır. kongre bu kararı oybirliğiyle ve tarihsel öneminin de bilinciyle kabul etmiştir.(21)

E-II. c) İktidarın Kongreye Tepkisi:

Kongre sonrasında C.H.P. gelişmeleri hoşgörü içinde karşılayan bir tavır takınmıştır. Ancak kongre dağıldıktan sonra parti adına makale yazan Nihat Erim, Ulus gazetesinde bir makale yayınlayarak, D.P. kongresinin C.H.P.'ye hücum etmek üzere toplanmış bir kongre olmadığını belirtmekle birlikte, Hürriyet Misakı'nı yermiş ve meclisin hiç bir baskıya boyun eğmeyeceğini, belirtmiştir. Ocak ayının sonuna doğru İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, bir konuşmasında muhalefete gözdağı vermeye çalışmıştır. Sökmensüer, yaptığı bir açıklamada 1919'dan o güne ka-

---

(20) Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1947.

(21) Cem EROĞLU, a.y. sf.24, 25.

darki komünist faaliyeti özetleyerek, 21 Temmuz seçimlerinden sonraki komünist taktiğinden söz edip, mesru muhalefetin, gayri-mesru muhalefete alet olabileceğini ima etmiştir.

Beş komünist taktiği olarak belirttiği şey: seçimlerdeki yolsuzlukları ileri sürerek meclis ve hükümetin mesruluhiyetini gölgelemek, meclisten çekilmek ve özellikle mücadeleyi halk içine götürmek. Son olarak mücadeleyi halk içine götürmek ve meclisten çekilmek taktiğinin komünist taktiği olarak belirtilmesi, D.P.'nin "Hürriyet Misakı'nda belirttiği taktiğin aynısı olduğu düşünülse, iktidarın muhalefeti etkisiz bırakmak için ona çeşitli etiketler yapıştırarak karşı taktik geliştirdiği ortaya çıkar.(22)

E-II. d) Peker Hükümeti ve D.P. Mücadelesi:

1946 seçimi sırasında kabineyi ilk olarak kurma görevi Recep Pekere verildi.

Recep Peker, tek partili sistem ve güçlü bir şef idaresi taraftarı, uzlaşmaz ve basit olayları bile halletmede şiddet yanlısı olarak tanınıyordu.

Bu dönemde C.H.P. içinde iki eğilim vardır. Birinci grup, eski partililerden oluşan otoriter usullere bağlıydı ve hükümete yapılacak ağır eleştirileri gerici bir hareketin başlangıcı sayabilecek kimselerden oluşuyordu. İkinci grup ise, daha genç ve liberal partililerin oluşturduğu gruptu. Bu grup tartışma özgürlüğü, demokratik özgürlük taraftarıydı. Recep Peker birinci grubun lideri sayılıyordu ve ağır tempoyla çok partili sisteme gitmeyi savunuyordu.

---

(22) Cem ERDOĞLU, a.y. sf. 25.

Recep Peker, programını meclise ilk getirdiği gün iki parti arasında çatışmalar başladı. D.P. hükümet programının aynı günde görüşülüp kabul edilmesi konusunda ısrarı karşısında, konunun aceleye getirilip muhalefete görüş belirtme olanağının verilmmediğini söylüyordu. Peker'in programı demokrasi ve özgürlük vaatleriyle doluydu. Ekonomik alanda da çeşitli liberal önlemler alınacağı ileri sürülüyordu.

Peker Hükümetinin ekonomiye ilişkin en önemli önlemleri, 7 Eylül kararları olarak anılanlarıdır. Daha önce ayrıntılı olarak incelediğimiz ve sonuçlarını anlattığımız bu kararların sonunda hayat pahalılığı arttı. Çeşitli toplumsal gurupların yaşama düzeyleri arasındaki farklar artarak hükümete karşı duyulan hoşnutsuzluk çoğaldı. Bu durum halkı muhalefete daha da yakınlattı.

1947 bütçe görüşmeleri sırasında muhalefet iktidarı, bütçe açığı nedeniyle eleştirdi. Mali kaynakların verimsiz kullanıldığından söz edilerek, devlet memurları kadrosunun çok geniş olduğu ve tarımın desteklenmediği muhalefetin görüşü olarak dile getiriliyordu.

Başbakana göre, muhalefetin bütün yaptığı halka sefalet içinde ve özgürlükten yoksun olduğunu telkin etmektir. Bunun için hükümet, muhalefetin halkı itaatsizliğe ve isyana kışkırtma girişimlerine son vermeye niyetliydi. Milletvekillerinden birinin önerisiyle başbakanın demeci bastırılarak bütün ülkeye dağıtıldı.

Cumhurbaşkanı'nın iki partinin birbiriyle uyumlu şekilde çalıştıklarını ve gerektiğinde hükümetin muhalefet partilerine pay vereceğini açıklamasına rağmen, Recep Peker muhalefete ağır suçlamalarla saldırıyordu. Adnan Menderes'in kişiliğine saldırması (psikopat ruhlu olduğunu söylemesi) ve D.P.'nin halkı ayaklanmaya kışkırttığını söylemesi D.P.'lilerin meclisi boykot etmelerine neden oldu. Halk da meclisteki bu gelişmelere gönder-

dikleri telgraflarla tepki gösterdiler.

Ancak hükümetin sert politikası sürdü. Uluslararası gerginlik ileri sürülerek sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı.

Vatan, Yeni Türkiye, Tasvir ve Yeni Mersin gazeteleri hükümete saldırgan eleştirilerde bulundukları gerekçesiyle hükümet tarafından mahkemeye verildi. Yeni Sabah gazedesi ise daha önce aynı nedenle süresiz kapatılmıştı.

Peker hükümeti iki siyasi parti, çeşitli sendikalar ve altı gazeteyi aynı günde kapatarak baskısını arttırdı. Bu yayınlar, sendikalar ve partilerin kapatılışı ve yöneticilerin tutuklanması nedeni ise sınıf mücadelesiyle ilgili düşünceleri savunarak, ceza kanunu hükümlerine karşı gelmiş olmalarıydı.

Solculuk konusunda iktidar ve muhalefet partileri anlaşmış olduğundan bu harekete tepki gösterilmedi. Ancak bir süre sonra İçişleri Bakanı D.P. hakkında da komünistlik iddialarında bulunacaktı. Açıklama solcu olarak tanınan Aralık 1945'de de matbaası yakılan Tan gazetesi sahibi Zekeriye Sertel ve Cami Baykurt'un Maresal Fevzi Çakmak'a yazdıkları mektuplara dayanıyordu. Mektupta Celal Bayar ve Adnan Menderes'in sol görüşlü "Görüşler" adlı dergiye makaleler göndermeyi vaadettikleri yazılıydı.

D.P.'nin Peker Hükümeti ile en önemli mücadelesi ilk büyük kongresini yaptığı sırada, iktidarı halk önünde adil olmaya davet ederek, "Hürriyet Misakı" kararlarını oybirliğiyle kabul etmesiyle başlamış oldu.

Halkçılar başlangıçta Misakın anti-demokratik içerikli olduğunu ileri sürdüler. Çünkü Millet Meclisini D.P.liler yararmasına önlemler almaya zorlamak amacındaydı.

Ancak Cumhurbaskanı İsmet İnönü, parti başkanlığı görevlerini fiilen ikinci başkan Sükrü Saracoğlu'na bırakarak muhalefetin istediğini kısmen yerine getiriyordu.

Bu olay üzerine D.P. rejim üzerindeki etkisini anladı.(23)

Şubat 1947'de köymuhtarı seçimleri C.H.P. ile 'D.P.'nin arasının daha da gerginleşmesine neden oldu. Baskı şikayetleri üzerine Celal Bayar basına verdiği bir demeçte seçimlerdeki baskıyı "bir zor darbesi" olarak niteliyordu. Bunun üzerine Demokratlar ara seçimlere girme konusunda kararsızlık çektiler. Ancak bununla birlikte D.P.'li yöneticiler durmadan dolayarak halkla temas kurdular.

Nisan başında D.P.'nin İzmir'de yapacağı mitingi etkisiz hale getirmek üzere Peker daha önce davranarak 31 Mart'ta İzmir'e geldi. Okullardan öğrenciler toplanarak fabrika işçilerine bir günlük fazla yevmiye verilerek yapay bir kalabalık oluşturuldu. ve 1 Nisan günü C.H.P. adına halkevinde konuşma yapan Peker, muhalefete şiddetle çatan konuşmalar yaptı. Aynı gün İzmir'e gelen Celal Bayar'ı büyük bir kalabalık, zabıta kuvvetlerinin dağıtma-ya çalışmasına aldırmayarak, karşıladı.

Recep Peker'in tüm partilerin seçime katılmasının zorunlu olduğunu belirtmesine rağmen D.P. seçimlere girmeyeceğini ilan etti ve sert bir beyanname yayınlayarak, "seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare makinasının tarafsızlığına imkan bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç saymaktayız" açıklamasını yaptı. Bu tutum C.H.P.'yu çok sıkırlendirdi.

---

(23) Kemal H. KARPAT, a.y. sf. 150, 166.

7 Mayıs'ta hükümetin mahalle muhtar ve ihtiyar heyetleri seçimi hakkında bir yasa önerisini meclise getirdi. Bu öneri konusunda D.P.'liler aleyhte oy kullandılar.

Hükümet gittikçe baskıcı tutumunu arttırıyordu. Mayıs ayında meclise Adnan Menderes, Fuat Köprülü, E. Sazak ve S. Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılması hakkında başbakanlık tezkeresi geldi. Ay sonunda ise hükümet sıkıyönetimi uzatmak için harekete geçince mecliste şiddetli tartışmalar oldu. Ancak sıkıyönetimin altı ay uzatılması kararı yine de alındı. Haziran ayında D.P. gurubu meclise birtakım yasa önerileri getirdi. Bunların amacı, polis vazife ve yetki yasası, iskan yasası gibi anti demokratik yasaların değiştirilmesi, radyodan siyasal partilerin yararlanmasını sağlayacak olanaklarla ilgiliydi. Bu tasarıların getirilmesi anadavalar komisyonunun aldığı kararlara uygundu. Ancak bu kararlara göre, tasarılar reddedilirse, genel idare kuruluna gurubu meclisten çekme yetkisi veriliyordu. Böylece bunalımlı bir devre girilmişti.

Bunun üzerine Bayar'la İsmet İnönü arasında bir ayı kapsayacak bir dizi görüşmeler başladı. Bu görüşmelerin bazılarında Recep Peker'de bulundu. Bayar her defasında baskıdan şikayet etmiş fakat hükümet bunu kabul etmemişti. Ancak İnönü'nün uzlaştırmacı tutum takınarak şikayetleri gidermeye çalışacağını vaatmişti.

Ancak Celal Bayar'ın bu konuyla ilgili olarak Sivas'ta yaptığı bir konuşmada baskının varlığından söz etmesi, Peker'in sert tepkisine neden oldu. Peker, basına verdiği demeçte, baskıyı kaldıracağını vaatmediğini, çünkü baskı olmadığını ancak D.P.'nin "yurt içinde huzursuzluk yaratan ve yurttaş kütleleri arasında devamlı nefret duyguları yaşatan bir parti" olduğunu bildirdi. Böylece İnönü'nün uzlaştırma girişimleri sürerken, bir yandan anlaşmazlık derinleşiyordu.

Ancak bu gelişmeler karşısında İnönü, açıkça olmasa bile Peker'i desteklemeye karar vermişti. Peker doğru bulduğu otorite anlayışını anlayışını uygulamaya devam edebileceğini umarken, Bayar da Peker kabinesine son darbeleri vurmak için zamanı değerlendiriyordu. Bayar karşılıklı ağız kavgalarında Peker'e verdiği bir cevabında; " Bu kabinenin memleketi demokratik gelişme bakımından geriye götürdüğünü ve zihniyetinin siyasi bir irticaa çok müsait olduğuna dair delilleri herkesçe bilindiğini" belirterek, "Recep Peker kabinesi ile demokrasi yapılamayacağını ilan etti." Bu arada İnönü siyasi bunalımı yokedecek beyanname-sini hazırlıyordu. Beyannameyi hazırlarken hükümete ve muhalefete danıştı. Dolayısıyla Peker sonunun yaklaştığını görme fırsatı buldu. Buna rağmen yolundan dönmemeye kararlıydı. Muhalefete yaptığı suçlamalarını ağırlaştırarak sürdürüyordu.(24),(25)

E-II. e) 12 Temmuz Beyannamesi:

İnönü 'nün, Peker ve Bayar'la görüşmelerinden sonra yayınladığı beyanname "12 Temmuz Beyannamesi" ya da bildirisi olarak tarihimize geçmiştir. İnönü bu bildiride, çok partili normal bir sistemin temellerini ortaya koyuyordu. Bunun için bu bildiride yer alan görüşler Türk demokrasisi için önemli bir belge niteliğindedir. Ayrıca o güne kadar verilmiş fakat uygulanmamış sözlerin yazılı olarak belgelenmesi anlamını da taşır.

İnönü yayınladığı bildiride, hükümetle muhalefet arasında düzenlediği görüşmeleri anlatıyor, amacının iki taraf arasında bir güvenlik duygusu yaratmak olduğunu bildiriyordu. İktidar, muhalefetin kanun dışı yollara gitmeyeceğinden emin olacak, buna karşılık muhalefet, iktidarın kendisini boğmak istemediğini bi-

---

(24) Cem EROĞLU, a.y. sf. 26, 30.

(25) Mahmut GÖLOĞLU, a.y. sf.70, 76.

lecekti.

Bu bildiri Halk Partisi'ndeki aşırıları dışında herkesin yüreğini ferahlattı.

İnönü'nün kendi partisine çok patili yaşam deneyiminin sürdürüleceğini ilan etmesi özellikle D.P.'lileri çok sevindirmişti. Bu dönemde D.P.'lilerin, aldıkları karar gereği, İnönü'nün hükümetten yana tavır takınması halinde meclisten çekilmekten başka seçenekleri kalmıyordu. Bu durumda partinin geleceği belirli değildi. Bu nedenle D.P. 12 Temmuz beyannamesine kurtarıcısı gözüyle bakıyordu.

Bayar, "12 Temmuz Beyannamesi partinin şahsiyeti maneviyesine mal edilmiştir." şeklinde bunu ifade ediyordu.(26) Ayrıca bu bildiriye tarihi değeri olan bir iyi niyet ve ileri görüşlülük ifadesi olarak karşılıyordu.

Cumhurbaşkanı'nın bildirisi, gelecekte iktidar partisiyle, muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin yeni esaslara dayandırılması gerektiğini açıkça belirtiyordu. bu görüşü ve olayları yorumlama tarzı ile İnönü Recep Peker hükümetinden ayrılıyor, muhalefetin, hükümet baskısına ve taraf tutmasına karşı yaptığı şikayetleri dolaylı olarak desteklemiş oluyordu.

Böylece İnönü ve Peker arasında bir çatışma belirmiş oluyordu.

Peker, anayasal açıdan Cumhurbaşkanının Başbakanı ve Meclisi yönetip denetleyemeyeceğini bildiği için İnönü'ye açıkça karşı koyan konuşmalar yapıyordu. Peker'e göre 12 Temmuz Beyan-

---

(26) Cem EROĞLU, a.y. sf. 30, 31.

namesi asırı derecede asırı derecede çekışmeleri yatıştırmak ve görevlerini anlayışla yerine getirmeleri için her iki partiye verilmiş bir öğüttü. Hükümetin görevlerini ve anayasa gereğince Meclise karşı sorumluluğunu değıstirebilecek içerikte ve etkide bir belge değıldi. Bunun için de ömrü kısa olmaya mahkumdu.

İnönü'nün beyanname yayınlamasından sonra Recep Peker'in çok partili sistem tutan bir beyannameyi ya kabul etmesi, ya da etmiyorsa istifa etmesi gerekiyordu. Oysa Recep Peker, İnönü'nün beyannamesini Anayasanın Cumhurbaşkanıya tanıdığı yetkilere aykırı saydığı ve meclis çoğunluğunun kendisini tutacağına inandığı için hükümet başkanlığından çekilmedi. İnönü ile araları açıkça bozulmuş olmasına rağmen Başbakan kalmakta ısrar etti. Ancak bir kaç ay sonra baskılardan dolayı istifa etti.

12 Temmuz beyannamesi partiler arası ilişkileri normalleştirerek barışı sağladı. Hükümet de baskıyı hafifletmesi üzerine halk bu durumdan memnum oldu. Ancak Demokratların en önemli propaganda bahaneleri olan hükümet baskısının ortadan kalkması onların aleyhine gelişen bir durumdu. Bazı düşüncelere göre İnönü bu durumu bilinçli olarak yaratıyor ve halkın D.P. programı ile C.H.P. programı arasında pek farklılık olmadığını görmesini sağlıyordu.

Beyanname, D.P.'lilerin gövde gösterileri ve kışkırtıcı demeçler gibi normal sayılamayacak propaganda yöntemleri kullandığını ima ediyordu. D.P.'lilerin beyannameyi kabul etmeleri de yakışsızsız propaganda yöntemleri kullandıklarını ve hükümetin iyi niyetli olduğunu kabul etmeleri anlamına dolaylı olarak geliyordu.

Beyannamenin amacı konusunda çeşitli yorumların varlığına rağmen, bu belge Türkiye siyasal parti yaşamının gelişmesinde en önemli belgelerden biri olma niteliğindedir. Partilerin ilişkileri ve yaşamaları konusundaki etkisi açısından çok değerli bir

belgedir. (27) (28) (29)

E-II. f) D.P.'den Kopmalar ve Millet Partisi:

12 Temmuz Beyannamesinin etkileri D.P.'nin parçalanma dönemi yaşamasına ve yeni bir parti kurulması sonucunu da doğurdu.

D.P.'li yöneticiler parti başkanlığı ve devlet başkanlığı ayırımının gerçekleşmemesi nedeni ile partililerden eleştiri almaya başladılar. Örgüt, Hürriyet Misakı'nın uygulanması yani meclisten çekilme kararı alınması için telgraflar çekerek merkeze baskı yapıyordu.

C.H.P.'yu tutan basın ise 12 Temmuz Beyannamesine uyan D.P. yöneticilerini sağduyu sahibi olarak nitelendiriyor, övgüler yağdırıyordu.

C.H.P. ve D.P.'den 12 Temmuz Beyannamesine karşıt olanlar bulunduğu için siyasi sahnede iktidar- muhalefet ayırımı dışında beyannameye karşı olanlar-olmayanlar ayırımı da gelişti.

Milletvekili maaşlarının arttırılması önerisi karşısında D.P.'lilerin aleyhte oy kullanma kararlarını uygulamayan Kemal Silivrili ile Fuat Köprülü arasında sözlü sataşma parti içinde gerginliklere neden oldu. Aynı günlerde Kenan Öner ile Fuat Köprülü arasında kişisel bir sürtüşmenin varlığı parti içinde heyecanlı günler yaşatıyordu.

---

(27) Kemal H. KARPAT, a.y. sf. 166, 172.

(28) Mahmut GOLOGLU, a.y. sf.162, 174.

(29) Cem EROGLU, a.y. sf. 32, 33.

Bu olayların ardından genel merkezde şiddetli bir anlaşmazlık patlak verdi. Meclis gurubu, yönetim kurulu secimlerini yenilemiş ve Fuat Köprülü'yü gurup başkan vekilliğine bir daha seçmemisti. Bayar, secimin tüzüğe aykırı olduğunu ileri sürerek gurup başkanlığından çekildi. Böylece çatışma, genel idare kurulu ile meclis gurubu arasında hukuki bir anlaşmazlık haline dö-nüştü.

Beş gün sonra bir bildiri yayınlanarak sorunların çözüm-lendiği duyuruluyordu. Gurupta seçim yeniden yapılacaktı. Ancak ikinci kez yapılan seçimde yine Köprülü secilmemisti. Bayar bu gelişmelerden sonra Şubat ayında bu sefer kesin önlemler almak amacıyla gurup başkanlığından bir kez daha istifa etti. Arkasın-dan Mart ayında tasfiyelere gidildi.

İlk olarak partiden beş milletvekili ihraç edildi. Gene-ral Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Saka-roğlu ve Osman Nuri Koni. Bunun üzerine, genel idare kurulundan altı kişi ihraç edilenlerle fikir birliği halinde olduklarını belirtmek için üyelikten çekildiler.

Ayrıca meclis gurubu da bu duruma tepkisini göstererek ihraçları tanımama kararı aldı ve başkanlığa Celal Bayar'ın ye-rine Fuat Hulusi Demirelli'yi secti. Genel merkez buna yeni ih-raçlarla karşılık verdi. Genel idare kurulundan istifa etmiş olanlar da partiden çıkarıldı. Bu gelişmeler yeni bir tartışma konusu ortaya çıkardı. Bir kısım milletvekilleri, ihraçlar büyük kongre onaylanıncaya kadar çıkarılanların gurup toplantılarına alınmalarını savundular. Bu düşünceleri reddedilince protesto toplantılarına katılmamaya karar verdiler. Bu şekilde dökülen D.P., meclis gurubu üyelerinin yarısını yitirmiş oldu. Bunalım-dan sonra merkezde yalnızca otuzbir milletvekili kalmıştı.

D.P.'deki bu çekismeler aslında dört kurucu ile onların üstünlüklerini istemeyen D.P.'liler arasında gerçekleşmişti.

D.P.'den ayrılanlar 1948 Mayıs'ında yeni bir örgütlenme içine girdiler. D.P. gurubundan ayrılanların bir kısmı, büyük kongrenin kararını beklemek üzere "Müstakil Demokratlar Gurubu"nu kurdular. Bu gurubun dışındakiler ise yeni bir parti kurma çabası içine girdiler. 1948 Temmuz'unda da Millet Partisi resmen kuruldu ve Fevzi Çakmak bu partiye başkanlık etmeyi kabul etti.

D.P. listesinden bağımsız aday olarak meclise giren Fevzi Çakmak'ın beyanname ile ilgili tartışmalarda kurucularla arası açılmıştı.

Millet Partisi, kurulduktan sonra sadece iktidara değil, D.P.'ye de şiddetli şekilde muhalefet yaptı. Propagandalarını D.P. ve C.H.P.'nin danışıklı siyaset izledikleri suçlamaları yanında hırçın bir üslûple sürdürdüler.

Millet Partisine göre, D.P. millete ihanet edip, milletin öz malı olan muhalefeti iktidara satmıştı. D.P. sert tepki göstererek Millet Partisi'nin bu iddialarına karşılık verdi. Menderes, Fevzi Çakmak'ın kişiliğine yönelerek "Elbiseler, rütbeler hiç bir zaman cesaretin, hamiyetin itidal, dirayet ve zekanın şaşmaz ölçüsü olmamıştır." diyordu.(30)(31)

1948 yılında kurulan diğer partiler Müstakil Türk Sosyalist Partisi idi. Ancak kurucusu Arif Oruç'un ölümü üzerine partinin yaşamı da son buldu. Öz Demokratlar Partisi ile Serbest Demokratlar Partisi 1948'de kapandı. 1953 yılına kadar yaşayan parti Türkiye Yükselme Partisi'ydi. Bu parti de çalışmalarını sürdürdüğü dönemlerde etkili oldu.(32)

---

(30) Cem EROĞLU, a.y. sf. 32, 33.

(31) Kemal H. KARPAT, a.y. sf. 172, 192.

(32) Mahmut GOLOĞLU, a.y. sf. 244.

E-II. g) Hasan Saka Hükümeti ve D.P. Mücadelesi:

D.P.'nin bünyesinden doğan bir partinin şiddetli muhalefet yapması, partiyi daha etkili politika yapmaları konusunda kamçılardı. D.P. daha sert bir muhalefet yapmamak için iktidarla olan ilişkilerinde belli bir anlam olması gerekmiyordu. Peker hükümetinin çekilmesinden sonra iktidar-muhalefet ilişkileri oldukça iyi idi. Bu durumda muhalefet yapacak nedenler bulmak gerekiyordu. Bunun için ara seçimlere katılmak amacıyla pek önemli olmayan Memurin Muhakemat Kanunun değiştirilmesini şart koştu.

Hükümetin de kararsız tutumu D.P.'nin çabalarının olumlu sonuç vermesini sağladı.

Hükümet seçim kanununu değiştirmek üzere Halk Partisi Grubu'ndan yetkiler almıştı. Hükümetin yaptığı hazırlık çalışmaları dört ay sürdü. Çalışmaların sonucu meclise tasarı halinde sunulduğunda, getirilen hükümlerin yetersizliği muhalefete kendini gösterme fırsatı verdi. D.P. yeni tasarımı yetersiz bulduğundan ilan ederek seçimde yargıç denetimini şart koştu. Bu arada ekonomik durumun kötüye gitmesi D.P. için yeni bir muhalefet nedeni oluşturmuyordu. Ayrıca ülkede buğday ve şeker sıkıntısının baş göstermesi de iktidara çatması için bulunmaz bir fırsattı.

D.P. ülkedeki ekonomik bozukluğun nedenini politik bozulığa bağlıyordu. D.P.'nin muhalefeti kendi adına olumlu sonuçlar vermeye başlamıştı.

Bu dönemde işbaşında olan Hasan Saka hükümetinin yumuşak tavrı D.P.'nin işini kolaylaştırmıştı. Hasan Saka hükümeti tam bir bocalama içindeydi. Saka, 8 Haziran'da istifa ederek, Nihat Erim'in de içinde olduğu yeni bir hükümet kurarak durumu yeniden kurtarmaya çabaladı.

Ancak muhalefet bu ortamda da baskın çıktı. Hükümet olayları denetleme gücünü yitirmişti.

Hasan Saka yeni bir çabayla durumu kurtarmaya çalıştı. Yeni bir seçim kanunu tasarısına rağmen muhalefeti memnun edemedi. Hükümetin, muhalefete verdiği tüm tavizlerler rağmen, yeni seçim kanunu tasarısının oylanacağı gün, D.P.'liler meclisi terk ettiler. Ardından, D.P.'nin sonbahardaki seçimlere katılmayacakları, güvencesizlik nedeni, gösterilerek ilan edildi. Millet Partisi'nin de ara seçimlerle ilgili tavrı aynı olunca, 17 Ekim 1948'de yapılan ara seçimlerde C.H.P. yalnız kalmıştı. Seçim bu nedenle sönük geçti.

D.P.'ye göre seçime katılma oranı % 10'un altında idi. C.H.P.'ye göre ise bu rakam % 40'ın üstünde gerçekleşmişti.

Bu seçimden sonra muhalefetin isteği genel seçimlere gidilmesi yönünde oldu. Bunun için D.P. ülkede sürekli olarak mitingler yapmaya başladı. Seçimlerin adil yürütülmesi konusunda da D.P. artık kamu oyuna ve halkın baskısına güveniyordu. Österlik yürürlükteki seçim kanununun kesin olarak kendilerini iktidara gödüreceğine inanıyorlardı.

Kasım ayında, meclis açıldıktan bir hafta sonra D.P.'li 18 milletvekili Hasan Saka hükümeti âleyhine bir gensoru önergesi verdiler. Önergede ele alınan konuların temelini geçim şartlarının zorlaşması ve şekere zam yapılması oluşturunuyordu. Halk Partililer demokratik bir davranış örneği vermek üzere önergenin ele alınıp görüşülmesini kabul ettiler. Ancak bu karalarına rağmen hükümeti desteklememeleri samimiyetsizlikle suçlanmalarına neden oldu. D.P. bir önerge daha meclise sunarak tasarruf zorunluluğu kararı gereği ve bunun hükümetçe ileri sürülmüş bir karar olması nedeniyle, milletvekili maaşlarının zamdan önceki durumuna getirilmesini istediler. Daha önce D.P.'nin parçalanmasına neden olan bu zam şimdi, muhalefet yapmaları için bir malzeme oluşturunuyordu.

İktidar partisinin hükümeti oldukça yıpranmıştı bu başta muhalefet olmak üzere herkesçe biliniyordu. Hükümet çok fazla dayanamadı. 14 Ocak 1949'da istifasını verdi Halk Partisi iktidarı taşımakta güçlük çekiyordu. Hükümeti kurmakla görevlendirilen dört kişi bunu reddetti. Bu görevi sonradan Semsettin Günaltay üstlendi.(33)(34)

E-II. h) Semsettin Günaltay Hükümeti ve D.P. Mücadelesi:

Hasan Saka hükümetinden sonra başbakanlık görevini üstlenen Semsettin Günaltay'ın temel olarak istediği amaç ülkede bir demokrasi kurulması ve işlemesi idi. İlk olarak D.P.'lilerle olumlu ilişkiler kurmak, iyi geçinmek için girişimlerde bulunmak için komisyon kurdurdu. Ancak komisyon çalışmalarının yavaşlığı D.P.'lileri rahatsız etti ve oyalama taktiği olarak değerlendirildi. Bu nedenle D.P. "derhal seçim" sloganıyla yeniden siyasi tikanıklığın açılmasını seçimlerde aramaya ve bunun için muhalefet geliştirmeye başladılar. Hükümetin erken seçimi kabul etmesi siyasi ortamın iyiden iyiye gerginleşmesine neden oldu.

C.H.F., Haziran ayında toplanacak olan ikinci D.P. büyük kongresinden önce genel seçimlerin kabul edilmesinin D.P. örgütü içinde tam birlik havası oluşturacağını ve D.P.'li yöneticilerin kongreye zafer havasıyla gireceğini hesap ederek taktik geliştirmiyordu. Oysa bir yıl önce D.P.'de sarsındı ve bölünme yaşanmıştı ve kongre bu nedenle çekişmeli geçebilirdi. Seçimi öne almak D.P.'lilerin bu durum karşısında birlesik kararlar almasına neden olacaktı. D.P.'li yöneticiler de bu gerçeklerin farkındaydı. Kongrenin tam bir birlik havası içinde toplanması için büyük ça-

---

(33) Cem EROGLU, a.y. sf. 36, 38.

(34) Kemal H. KARPAT, a.y. sf. 193, 197.

balar harcadılar. Bunu başaramazlar ve kongre bir yıl önce meclis gurubunda olduğu gibi bir parçalanmaya sahne olursa, gelecek seçimlerde iktidara gelme olasılıkları ciddi bir şekilde zayıflayabilirdi. Bu nedenle D.P.'nin ikinci büyük kongresi, Türk siyasal yaşantısı için önemli kararların alınacağı bir kongre niteliğindeydi.(35)

E-II. 1) II. Büyük Kongre:

Kongre, 20 Haziran 1949'da Ankara'da açıldı. I. Kongrede seçilen genel idare kurulunun üçte birinin fazlası partinin yaşadığı sarsıntılar sırasında ihraç edilmişti. Kongrede bu konuda ne tür gelişmeler olacağı kestirilemiyordu. Bu arada gündemde olan en önemli konu da seçimlerin yaklaşıyor olması ve buna rağmen iktidara güvenceli bir seçim kanunu kabul ettirilmemiş olmasıydı.

Kongrenin başladığı gün kongrenin örgütte hemfikir olduğu ortaya çıkarak, parti içi muhalefet bastırılmış oldu. Bu durumda kongrede en önemli gündemi iktidara olan muhalefetin ne şekilde gelişecekti.

Milletvekili adaylarının saptanması konusunda geçen kongrede olduğu gibi karara bağlanması gereken bir konuydu. Tüzükde bazı değişiklikler yapılarak, adayların yüzde sekseni örgütçe yüzde yirmisi de genel idare kurulunca gösterilmesi kararına varıldı.

Kongrede seçimle ilgili konular görüşüldüğü sırada Demokratlar bu konuda seçimlerde yargı denetiminin zorunlu olduğu görüşünde ısrar ediyorlardı. Sonuç olarak, bu konuda seçimlerin millet iradesini serbestçe ortaya koyabilmesi, aksi takdirde, reylere tecavüz halinde vatandaşların meşru müdafasını yasal

---

(35) Cem EROĞLU, a.y. sf. 38, 39.

yollarla yürütecekleri ve bu karmaşayı yaratan idarenin milletin husumetiyle karşılaşacakları uyarısı yapıldı.

Bu uyarı yapıldığı sırada ülkede siyasi alanda bir yumuşama havası olduğu için hükümet beklemediği sertlikle karşılınca, tepkisi de ol ölçüde sert oldu. Bu uyarıya siyasal yaşamımızda "Milli Husumet Andı" denmektedir. Hükümet kongreden iki gün sonra bir bildiri yayımlayarak Milli Ant'ın memurlara tehdit ettiğini vatandaşları korku ve baskı altında tutmayı hedeflediğini ve bu tutumun hukuk devleti anlayışına aykırı olduğunu ileri sürdü. Bayar, buna karşılık istikrarlı bir demokratik idarenin değişmez hedefleri olduğu açıklamasını yapınca siyasi gerginlik tekrar normal havasına girdi. Zaten hükümet de demokrasi yolunda yeni kararlar almak üzere girişimlerde bulundu.

Pespeşe alınan kararlarla muhalefetin radyodan yararlanması, istiklal Mahkemelerinin resmen kaldırılmasına karar verdi. Yeni bir seçim kanunu tasarısı hazırlanarak bir bilim heyetinin incelemesine sunuldu.

Hükümet ve muhalefet karşılıklı olarak birbirlerine endişeyle bakıyorlardı.

Muhalefet iktidarın seçimlerde hile yapıp iktidarını korumaya çalışmasından ve muhalefeti tasfiye etmesinden korkuyordu. İktidar ise muhalefetin ülkedeki hoşnutsuzluğu alt ederek bir isyan yoluyla kendisini ortadan kaldıracağından çekiniyordu.

Bu yeni gelişmelerin başlangıç noktasını oluşturan II. D.P. Büyük Kongresi siyasal yaşantımıza yaptığı etkiler sonucu yeni gelişmelerin doğmasına neden olması dolayısıyla önemlidir. Kongre açılırken D.P.'liler artık siyasal çoğulculuğun ülkede yerleştiği havası ve inancı içinde kongreyi acmışlardı. Kongre dağılmadan önce Celal Bayar tekrar başkanlığa seçilmiştir. Yeni seçilen idare kurulunda ise yine kurucular ve taraf-

tarlar egemendi.(36)(37)

E-II. j) Yeni Seçim Kanunu:

Yeni secim tasarısını incelemekle görevlendirilen bilim heyeti, siyasal partilerin bu tasarı hakkındaki görüşlerini istedi. D.P., tasarımı yetersiz bularak önerilerini heyete sundu.

Bu arada yapılan ara seçimlere, D.P. seçim tasarısını protesto etmek amacıyla katılmayınca da oy kullanma oranı oldukça düşük gecti. Bu bunalım sağlıklı ve yeterli bir secim kanunu gerekliliğini herkese hissettirdi. C.H.P. 1949 Aralık ayında seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul edince, çoğulcu demokrasiye geçiş düzeninin en önemli anlaşmazlığına son verilmiş oldu.

D.P. seçim kanununun meclis tarafından onaylanması için harekete geçerek kanunun kabul edilmemesi halinde seçimlere katılmayacağını belirten bir bildiri yayınladı. Bu bildiri hükümetin sert tepki göstermesine neden oldu. D.P.'nin sürekli olarak meclis dışına taşınacağı tehdidi hükümeti kızdırmıştı. Ancak siyasi ortamın bu şekilde gerilmesi, gelecek seçimlerin mücadelesinin başlangıcını oluşturunuyordu. 7 Şubat 1950'de, yeni seçim kanunu mecliste görüşülmeye başlandı. Tasarıda, gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi ilkeleri kabul ediliyordu.

Seçim kurulları başkanlığına yargıclar getirilmişti. Ayrıca yeni seçim kanunu Yargıtay ve Danıştay üyelerinden kurulacak bir Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulmasını öngörüyordu. D.P. isteklerine temel ilkeler açısından uyan bu daha demokratik seçim kanununu ilke olarak destekledi. Ancak seçim kanununun ay-

---

(36) Mahmut GOLOGLU, a.y. sf. 270, 277.

(37) Cem EROGLU, a.y. sf. 40, 42.

rınıtları konusunda tartışmalar yapıldı. Bu tartışmalar sırasında D.P.'nin yaptırmak istediği bazı değişik önerileri kabul edildi.

16 Şubat 1950'de yapılan son oylamada D.P.'liler C.H.P. ile birlikte lehte oy kullandılar. Ancak Millet Partisi bu kanuna muhalifti.(38) Sonuç olarak yeni seçim kanunu oy çokluğu ile kabul edildi.

Seçim kanunu görüşmelerinden sonra Millet Meclisinde seçimin yapılacağı tarihe karar vermek için öneriler görüşüldü. D.P.'lilerin Haziran başında yapılması teklifine karşılık C.H.P. 14 Mayıs'ta seçimin yapılmasını uygun görüyordu. Seçim günü sonuca bağlandıktan sonra meclis kendini fesh ederek dağıldı. (39)

E-II. k) 1950 Seçim Kampanyası:

Cok partili siyasal yaşamın dördüncü kabinesi olan Günaltay hükümeti, çok partili rejime geçisi tamamlamak konusunda C.H.P.'nin 1947 kurultayında aldığı kararı yerine getiriyordu. Bunun için yeni seçim kanununu hazırlatarak meclise kabul ettirmiş ve yeni seçim tarihinin belirlenmesini sağlamıştı.

Seçim tarihi yaklaştıkça her üç parti etkinliklerini hızlandırarak, çalışmalarını sürdürdüler. Ülkenin dört bir yanında mitingler yapılıyordu. Partilerin propaganda etkinlikleriyle birlikte ülkedeki siyasal ortam da gerginleşmeye başlamıştı.(40)

Seçim kampanyaları sırasında ilgi çekici olan bir olgu da halkın siyasetle yakından ilgilenmesi ve ülke yönetimi konusunda söz sahibi olmaya caba göstermesiydi. Öyle ki, bu ilgi sadece

---

(38) Mahmut GÖLOĞLU, a.y. sf. 289, 293.

(39) Cem EROĞLU, a.y. sf. 43, 44.

(40) Kemal KARPAT, a.y. sf. 204, 205.

vereceği oyla hangi partinin mecliste çoğunluğu elde edeceğiyle kalmıyor, aktif olarak siyasete katılmak açısından nicelikte de artısa neden oluyordu. Yalnızca Elazığ'da 600 kişi milletvekilliğine adaylığını koymuştu.

Seçim arifesinde önemli çekişme yine D.P.-C.H.P. çekişmesiydi. D.P. aday listesini ilan etmiş ve bu listeye Atatürk'ün eski arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ve Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ü de katmıştı.

C.H.P. adına ise İsmet İnönü açıkça propaganda yapıyor ve muhalefete çatıyordu.

1950 Nisan ayında Maresal Fevzi Çakmak beklenmedik bir şekilde ölünce seçim mücadelesi değişik bir boyut kazandı. Cenaze töreni seriatçı gösterilere sahne olunca bu durum siyasal rahatsızlıklara neden oldu. Bir kez iktidar ve ana muhalefet partisi Atatürk devrimlerine sahip çıkma adına bu durumdan rahatsız oldular. Bayar, olaydan sonra açıklama yaparak milli birliği bozacak hertürlü olaya cephe alınacağını belirterek tepkisini dile getirdi.

Mayıs başında partiler radyodan propaganda yayını yapmaya başladılar. 10 Mayıs akşamı propagandalar bitti. 14 Mayıs günü seçimler yapıldı. Seçimler olaysız geçti. Katılma oranı ise % 80 den fazlaydı.(41)

Seçim sonucunda partiler meclisteki yerini D.P.'nin istediği "Nisbi Temsil" oranında değil, "Çoğunluk Sistemi" oranında alacaktı. Bu durum az sayıdaki oy farkını bile parlamentodaki temsil açısından çok farka dönüştürebilen bir sistemdi.

1946-1950 yılları arasında Türkiye'de devrim denilebilecek şekilde çok köklü değişiklikler yaşanmıştı. Seçimlere katılma oranı aynı zamanda halkın devrime katılma ve bu devrime sahip çıkma oranını veriyordu.

---

(41) Cem EROĞLU, a.y. sf. 44, 45.

SONUC

Siyasal yaşantımızda gerçekleştirilen 1946-1950 arasındaki değişim toplumsal yaşantımızda da çeşitli değisikliklere yol açmıştır. Yeni partilerin siyasi otoritenin aldığı kararlara çeşitli şekillerde etki etmesi sonucunda da toplumumuz daha dinamik değişimleri yaşamaya başlamıştır. Bu dört yıl içinde siyasi yaşantımızda görülen gelişmeler Türkiye'nin toplumsal , ekonomik ve siyasi yelpazesinin oluşmasında önemli derecede etkili olmuştur.

Partilerin bu dönem içinde yaptıkları rekabet ve bununla birlikte gerektiği durmlarda paralel politik tavır takınmaları ileriki dönemler için de örnek oluşturmuştur.

Toplumumuz için çok yeni olan çok partili yaşama çok çabuk uyum sağlanmış ve sahip çıkılmıştır.

Politik ve toplumsal açıdan gerçekten çok inişli çıkışlı dönemler yaşanan bu dört yılın genel değerlendirmesi yapılırsa, elde edilecek grafik sonuçta artan bir trend elde edilecektir.

Ancak son olarak üzerinde durulması gereken bir konu da inceleme konusunu oluşturan dört yılın Türkiye'de çok partili yaşama geçiş döneminin başlangıcını ve bitişini belirleyememiş olmasıdır. Eğer bu döneme ısrarla demokrasie geçiş dönemi denilecekse, bu demokrasinin biçimsel olmaktan öteye gidememiş olmasının bilinmesi gerekmektedir. Nitekim 1950'den sonraki siyasi gelişmeler bu düşünceyi doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. AĞAOĞLU, Samet, Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
2. ARCA YÜREK, Cüneyt, Demokrasinin İlk Yılları, 1947-1951, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985,
3. AVCIOĞLU, Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
4. CEM, İsmail, Türkiye'da Gerikalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986.
5. Eroğlu, Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, 1990.
6. GEVGİLİLİ, Ali, Yükseliş ve Düşüş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.
7. GOLOĞLU, Mahmut, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
8. KARPAT, H., Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1962.
9. Kongar, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.
10. KONGAR, Emre, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, (1. ve 2. Cilt), İstanbul, 1986.
11. LEVIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, T.T. Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

12. TOKER, Metin, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları-Tek Partiden

Çok Partiye, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.

13. UNAT, N., Abadan, Siyaset Sosyolojisi ve Siyasal Davranış,

S.B.F. Ankara, 1982

14. YERASİMOS, Stefanos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Gözlem Yayınları,

İstanbul, 1980.

15. YETKİN, Çetin, Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, Milliyet Yayınları,

İstanbul, 1980.

16. YÜCEKÖK, N., Ahmet, Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi),

A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1987.

17. YÜCEKÖK, N., Ahmet, 100 Soruda Türk Devrim Tarihi, Gerçek Yayınevi,

İstanbul, 1984.

18. YÜCEKÖK, N., Ahmet, Türkiyede Parlamantonun Evrimi, A.Ü.S.B.F. Yayınları,

Ankara, 1983.

19. CUMHURİYET GAZETESİ, 1.Ocak.1946-14.Mayıs.1950 tarihli sayılar